

Ref

Omvärld i omvandling

Bilaga 11 till LU87

Ur KB:s samlingar

Digitaliserad år 2015

National Library
of Sweden

Ref

Omvärld i omvandling

Bilaga 11 till LU87

Omvärld i omvandling

Långfärdens utredningen 1987

Förord

LÅNG
TIDS
UTRED
NINGEN
'87

Långtidsutredningen 1987 utarbetas inom finansdepartementets långsiktsenhet. I samband med utredningen har ett antal specialstudier genomförts. Huvuddelen av dessa publiceras som bilagor till utredningens huvudrapport.

Föreliggande bilaga har utarbetats av kommerskollegium. I bilagan analyseras utvecklingstendenser i världshandel och handelspolitik. Analysen utförs med hjälp av en vid Handelshögskolan i Bergen utvecklade modell, VEMOD. Mot bakgrund av olika scenarier, med varierande antaganden om framtida handelspolitik, diskuteras de förändringskrav som utvecklingen i omvärlden kan väntas ställa på Sveriges ekonomi.

Ansvar för långtidsutredningens bilagor och för de bedömningar de innehåller vilar på respektive författare. Av den kommande huvudrapporten framgår hur bilagorna använts i utredningens arbete.

Stockholm i februari 1987.

Lars Mathlein
Planeringschef

Lars Heikensten
Departementsråd

Kommerskollegium

Kommerskollegiets förord	7
1. Att förutse handel och handelspolitik	9
1.1 Syfte	9
1.1.1 Vad bestämmer tillväxt?	10
1.1.2 Vad bestämmer handel?	11
1.1.3 Vad bestämmer handelspolitik?	11
1.2 Metod	12
1.2.1 Varuindelningen	13
1.2.2 Ländergrupperingen	14
1.3 Avgränsningar	15
2. De realekonomiska antagandena	17
2.1 Grundantagandena för VEMOD	18
2.1.1 Arbetskraftstillväxt	18
2.1.2 Kapitaltillväxt	19
2.1.3 Produktivitet	20
2.1.4 Energi	20
3. De handelspolitiska antagandena	23
3.1 Framskrivning av nuläget: Stand-still scenariot	23
3.2 Liberalisering: Roll-back scenariot	25
3.3 Ökad protektionism: Roll-on scenariot	27
4. Effekter på världshandeln av skilda handelspolitiska scenarier	29
4.1 Oförändrad handelspolitik. Stand-still scenariot	30
4.1.1 Resurstillväxt och BNP-ökning	30
4.1.2 Omfördelning av varuproduktionen	31
4.1.3 Nya riktningar i världshandeln	32
4.2 Alternativ handelspolitik	34
4.2.1 Produktionens fördelning i roll-on scenariot	35
4.2.2 Produktionens fördelning i roll-back scenariot	36
4.2.3 Omvandling i världshandeln	37
4.3 Slutsatser	38
5. Konsekvenser för Sverige	39

5.1	Sveriges roll i världsekonomin 1985	39
5.2	Sverige fram till 1995: Påverkan av de tre scenarierna	44
5.2.1	Stand-still scenariot	45
5.2.2	Roll-on scenariot	45
5.2.3	Roll-back scenariot	45
5.3	Anpassningsvägar	46
5.3.1	Omställning till Sveriges "framtidprodukter"	47
5.3.2	Omställning till nya marknader	49
5.3.3	Anpassad faktortillväxt	51
Appendix 1.	Varuindelning	53
Appendix 2.	Ländergruppering	55
	Bilagor till långtidsutredningen LU87	57

Kommerskollegiets förord

Kommerskollegiets bidrag till 1987 års långtidsutredning "Omvärld i omvandling" koncentreras till frågor som rör det framtida mönstret i världshandeln och den påverkan som handels- och industripolitik kan ha för att utforma detta mönster.

Studien har utarbetats av Anders Ahnlid, Eva Christina Horwitz och Per Magnus Wijkman. Den bygger på VEMOD, en modell över nuvarande och framtida specialisering i världshandeln som utarbetats vid Senter för Anvendt Forskning vid Norges Handelshøyskole, Bergen.

Jag vill framföra vårt tack till Jan Haaland, Victor Norman, Tor Wergeland och deras kollegor för att vi har fått tillgång till modellen och för den ytterst stimulerande "brukerveiledning" de personligen bistått med.

I deras anda vill jag understryka att ett arbete av detta slag inte bör uppfattas som en prognos. Det finns alltför många okända faktorer för att förutse handelsströmmar 1995. Vi kan dock peka på ett antal kända faktorer, som kommer att påverka produktionens internationella fördelning under den närmaste tioårsperioden.

Mot bakgrund av den nu inledda förhandlingsprocessen inom GATT är det min förhoppning att med detta bidrag stimulera till diskussion av Sveriges roll i internationell handel och handelspolitik.

Stockholm i januari 1987

Gunnar Söder
Generaldirektör

1 Att förutse handel och handelspolitik

1.1 Syfte

Denna studie presenterar utvecklingstendenser i världshandel och handelspolitik som kan präglade åren fram till 1995. Syftet är att ange förväntad utveckling för världshandelns sammansättning med avseende på länder- och varugrupper och diskutera de handelspolitiska utsikterna. Utifrån detta underlag studerar vi de förändringskrav, som omvärldsutvecklingen ställer på Sveriges ekonomi.

De internationella förutsättningarna för svensk ekonomi förändrades vid 1970-talets början. En period av snabb ekonomisk tillväxt, långvarig extern balans och hög levnadsstandard följdes av kroniska betalningsbalansproblem, stagnation och relativ tillbakagång. Till en del berodde omslaget på långsam anpassning av svensk ekonomi till förändringar i omvärlden orsakade bl. a. av oljeprishöjningen. Nya konkurrenter framträdde på världsmarknaden och slog ut klassiska svenska exportindustrier samtidigt som Sveriges viktigaste avsättningsmarknader stagnerade.

Under 1970-talet har framväxten av nya konkurrenter omvandlat traditionella basindustrier till "krisbranscher". Denna konkurrens har drabbat såväl exportindustrier på tredje lands marknad som importkonkurrerande industrier på hemmamarknaden. Problemet är inte att branscher hamnar i kris och går tillbaka. Detta är naturligt när komparativa fördelar förändras, och dylika förändringar är oundvikliga. Problemet är i stället att omställningen till "framtidsbranscher" går långsamt. Långvarig extern obalans och industriell stagnation tyder på strukturstelheter i svensk ekonomi.

Vidare försköts tyngdpunkten i världsekonomin bort från Europa. Högre tillväxttakter i asiatiska NIC-länder under 1960- och 1970-talet, i OPEC-länder 1973–1982 samt i Nordamerika efter 1982 missgynnar svensk export som till 70 procent går till närbelägna europeiska marknader. Sveriges stora avsättningsmarknader kom därmed att växa långsamt medan snabbt växande avsättningsmarknader alltjämt var små för svensk export. Då tyngdpunktsförskjutningen minskar draghjälpen från omvärlden, försämrar den förutsättningarna för svensk ekonomi att åter nå extern balans.

Samtidigt har det handelspolitiska klimatet blivit kyligare. Genom regional handelsliberalisering i Europa och genom allmän liberalisering i GATT fick svensk export en viktig stimulans fram till 1970-talets slut. Tidigare långtidsutredningar har kunnat räkna med en trendmässig tillväxtkomponent i Sveriges marknadsandelar som till betydande del bestod av handelspolitisk liberalisering. 1980-talet har kännetecknats av att drivkrafterna till allmän liberalisering har försvagats. I stället sprider sig sektorell protektion

nism genom bilaterala överenskommelser vilket missgynnar små länder med liten förhandlingsstyrka. Liberalisering sker i första hand selektivt och kommer inte nödvändigtvis Sverige till del. Handelsblock uppstår kring de handelspolitiska stormakterna genom bilaterala avtal och utvecklingsländer förmånsbehandlar varandra genom syd-sydprefereenser.

Under de senaste tio-femton åren har alltså kombinationen av framväxten av nya konkurrenter, stagnerande närmarknader och ett kallare handelspolitiskt klimat försämrat de externa förutsättningarna för svensk ekonomi. Hur är utsikterna för de närmaste åren? Kommer den internationella utvecklingen under 1990-talet att präglas av fortsatta skift i komparativa fördelar och tyngdpunktsförskjutningar? Hur påverkar de i så fall världshandelns länder- och varusammansättning? Kommer strukturomvandlingstakten i Sverige att öka eller minska? Studien söker besvara dessa frågor bl. a. genom att:

- göra en prognos för produktionens tillväxt och fördelning i marknads-ekonomiernas huvudregioner;
- ange de väntade konsekvenserna för handelsutbytet mellan dessa regioner;
- diskutera konsekvenser av olika handelspolitiska alternativ.

1.1.1 Vad bestämmer tillväxt?

På lång sikt bestäms tillväxten på "utbudssidan". Tillgången på kapital, arbetskraft, naturtillgångar och teknologi bestämmer ett lands produktionspotential. I varje ögonblick framstår dessa resurser som givna genom ett historiskt arv. Men över tiden avgör tillväxten i dessa faktorer hur ekonomins produktionspotential växer. Tillväxten påverkas på ett avgörande sätt av statens allokeringspolitik.

Vi studerar utvecklingen på lång sikt. Med tillväxt menar vi därför potentiell tillväxt dvs. hur snabbt en ekonomi kan växa när produktionsfaktorer är fullt sysselsatta och effektivt fördelade på olika produktionsaktiviteter.

Den faktiska tillväxten kan avvika från den potentiella pga. arbetslöshet och ineffektiv resursallokering. Arbetslöshet kan vara följderna av en oskicklig ekonomisk politik. Men den kan också vara följderna av ett medvetet ekonomisk-politiskt val. Den ekonomiska politiken kan finna det nödvändigt av hänsyn till inflation eller av bytesbalansskäl att på kort sikt förhindra ekonomin från att producera vad som är potentiellt möjligt. Omvänt kan det vara möjligt att en kortare tid växa snabbare än tillväxtpotentialen medger på sikt genom att minska en hög arbetslöshet. Vi bortser alltså från dessa möjligheter och antar att den ekonomiska politiken på sikt svarar för full sysselsättning och effektiv resursallokering i ekonomin. Ett undantag är de felallokeringar som uppstår genom handelspolitiska ingripanden (se kapitel 3).

1.1.2 Vad bestämmer handel?

Produktionens fördelning mellan regioner och handelsutbytet mellan dem bestäms i denna studie av en Ricardo-Heckscher-Ohlin modell. Ricardo betonar betydelsen av olikheter i produktionsfunktioner mellan länder som förklaring till länders komparativa fördelar. Heckscher-Ohlin betonar betydelsen av skillnader i faktoruppsättningar mellan länder. Enligt Heckscher-Ohlin modellen exporterar ett land varor som relativt intensivt använder produktionsfaktorer som landet har relativt gott om och importerar varor som i produktionen använder faktorer som landet har relativt ont om. Handel framstår som ett sätt att utjämna skillnader i länders faktoruppsättningar. Modellen är lämplig för att förklara handelns sammansättning med avseende på stora varuaggregat för länder med signifikant olika uppsättningar av kapital, arbetskraft och naturresurser.

Många intressanta fenomen kan dock inte analyseras i denna traditionella utrikeshandelsmodell. Den kan t. ex. inte förklara den betydande del av handeln som omfattar handel i "båda riktningarna" av "samma" vara. Den är alltså en teori för nettohandel och inte för bruttohandel. För att beskriva den s. k. tvåvägshandeln ("intra-industry trade") finns ett antal modernare ansatser, produktcykelteorier, teoribildningar baserade på skalfördelar i produktionen och differentierade produkter osv.¹

För att förklara handelns *omfattning* finns andra teorier som betonar avståndsrelaterade kostnader och marknadsstorlekens betydelse (s. k. gravitationsmodeller).² Dessa har ofta svag teoretisk underbyggnad men kan uppvisa starka ekonometriska samband. En klassisk variant är att relatera handelsvolymen till BNP. Denna ansats används för skattningar av importfunktioner i konjunkturinstitutets bidrag till LU 87.

1.1.3 Vad bestämmer handelspolitik?

De handelspolitiska grunddragen bestäms i denna studie huvudsakligen av läget i GATT inför den 1986 inledda förhandlingsrundan. Det maktpolitiska spelet mellan nationer får därvid en avgörande roll för handelspolitikens utformning i enskilda länder. I detta förhandlingsspel påverkas varje regerings handelspolitiska ståndpunkter av en kombination av realekonomiska faktorer och den institutionella ramen för beslutsfattande. Studien uppfattar handelspolitik i vid mening. Den inkluderar åtgärder såväl vid som innanför gränsen och omfattar tariffära och icke-tariffära åtgärder. Bland de senare ingår subventioner som kan vara industripolitiskt motiverade. Beteckningen handelspolitik avser sålunda handels- och industripolitiska åtgärder.

Realekonomiska faktorer som arbetslöshet, felvärderade växelkurser och bristande förmåga till strukturomvandling kan skapa ett allmänt eller sektorspecifikt tryck på en regering eller förvaltning att vidta protektionistiska åtgärder. Dessa faktorerers betydelse varierar. Den relativa betydelsen för handelspolitiken av övervärderad valuta och arbetslöshet är t. ex. annorlunda i USA än i Sverige. Dessa faktorer kan uppfattas som bestämningsfaktorer för olika intressegruppers *efterfrågan* på skydd.

Såväl externa som interna institutionella faktorer avgör huruvida ett

¹ Se t. ex. D. Greenway – C. Milner, *The Economics of Intra-Industry Trade*, Basil Blackwell, Oxford, 1986.

² Se t. ex. E. Olsen, *International Trade Theory and Regional Income Differences*, North-Holland Publishing Company, Amsterdam, 1971.

givet protektionistiskt tryck resulterar i handelspolitiska åtgärder i stället för andra ekonomisk-politiska åtgärder. Om en regering beslutar om åtgärder och vilka åtgärder den i så fall inför kan ses som *utbudet* av skydd. Den institutionella ramen för beslutsfattande varierar från land till land. Den relativa betydelsen av förvaltning och regering varierar liksom hur väl intressegrupper är organiserade och vilken inverkan de har på politiska beslut. Beslutsprocessen är annorlunda i EG än i USA eller Sverige. Vidare binder det internationella regelssystemet vissa regeringar mer än andra. Stora handelsnationer har lättare än små att sätta sig över – eller ändra – reglerna.

Genom att olika faktorer har olika genomslag i olika länders handelspolitiska beslutsprocess är det inte möjligt att förutse utvecklingen utan en detaljerad genomgång av utvecklingen land för land. Studiens syfte är därför inte att lämna en prognos över den handelspolitiska utvecklingen i enskilda länder utan endast att ange några handelspolitiska scenarier som i grova drag sammanfattar tänkbara utvecklingar på det handelspolitiska området. För att framställningen skall vara överskådlig har vi begränsat oss till tre scenarier: *status quo* samt ett mer liberalt och ett mer protektionistiskt alternativ.

1.2 Metod

De samband vi diskuterat ovan med avsikt att kunna säga något om den framtida utvecklingen av produktion och handelsflöden finns formaliserade i en modell, som utvecklats vid Handelshögskolan i Bergen (VERdenshandelsMODellen, VEMOD)³. VEMOD tillhör en "familj" av "computable general equilibrium-modeller", som genom tekniska framsteg på dataområdet blivit möjliga att använda som redskap i ekonomisk analys. Den främsta skillnaden jämfört med traditionella jämviktsmodeller är att effekter av förändringar är siffersatta och inte endast angivna i termer av positiva eller negativa tecken. Detta ger modellens resultat en skenbart hög grad av precision. Det är därför av vikt att understryka att den inte urskiljningslöst skall användas som prognosinstrument. I likhet med övriga allmänna jämviktsmodeller kan den emellertid ange ungefärliga konsekvenser av förändringar i grundantaganden.

Modellen är utpräglad teoribaserad men ambitionen är att avspegla viktiga tendenser i den faktiska utvecklingen. Det innebär självklart ett dilemma för oss att bibehålla en nära anknytning till den teoretiska basen och samtidigt göra vår framställning intressant för personer som sysslar med konkreta handelspolitiska frågor i en komplicerad verklighet. Att verkligheten är mycket komplicerad är dock inte ett argument mot att bruka ett förenklat teoretiskt resonemang utan snarare tvärtom. Då kan en teoretisk modell vara särskilt behjälplig som analysinstrument.

En allmän jämviktsmodell utmärks av att den söker ge en totalbild av samverkan mellan produktion och efterfrågan och priser i en ekonomi. Priserna är centrala i den av oss utnyttjade modellen. Handelsmodeller bygger i allmänhet på det s. k. Armington-antagandet dvs. att varor med skilda geografiska ursprung är kvalitativt skilda varor. Detta kan motiveras

³ Jan I. Haaland, Victor D. Norman, Tom Rutherford, Tor Wergeland, *VEMOD – a Ricardo-Heckscher-Ohlin-Jones Model of World Trade*, Working Paper MU 11/86. Center for Applied Research, Norwegian School of Economics and Business Administration, Bergen.

empiriskt med observerade prisskillnader och teoretiskt med produktdifferentiering. Armington-antagandet är naturligt i kortsiktsmodeller och för beskrivningar av handelsflöden och komparativ statisk analys i närheten av initiala kvantiteter. Nackdelen är att man då förutsätter en viss internationell arbetsfördelning i stället för att förklara den.

Man kan således inte studera den internationella strukturomvandlingen i en modell där varorna har skilda egenskaper beroende på ursprungsland. VEMOD antar att varorna är perfekta substitut vilket ger utslag i form av starka svängningar i produktionens allokering och därmed i riktningen på utrikeshandels nettoflöden. I viss utsträckning är våra resultat därmed "inbyggda" i modellen.

1.2.1 Varuindelningen

En annan egenskap i en Heckcher-Ohlin baserad modell är utfallets beroende av relationen mellan antalet varor och antalet produktionsfaktorer. Om antalet varor överstiger antalet produktionsfaktorer får vi inte entydiga lösningar.⁴ Vi får utpräglad specialisering eller obestämbara lösningar. För att mildra tendensen mot alltför långtgående specialisering kan man i den s. k. Ricardo-Viner-Jones traditionen introducera specifika faktorer. I den modell vi använt har en "tröghet" i anpassningen införts genom att kapitalstocken i utgångsläget inte är fritt rörlig mellan produktionssektorer. VEMOD har två typer av kapital, gammalt och nytt. Ju längre tid som förflyter, desto större blir den rörliga andelen av kapitalstocken. Ett land med hög investeringsnivå får också större flexibilitet i produktionen. Därtill har VEMOD även två typer av arbetskraft, den högutbildade och den lågutbildade.

Introduktionen av flera produktionsfaktorer än de traditionella arbete och kapital gör att vi kan arbeta med flera varor. Modellen omfattar fem varor i internationell handel och en icke handlad vara. De fem varor som utbyts i internationell handel är: kunskapsintensiva varor dvs. varor som kräver stor insats av högutbildad arbetskraft, ibland benämnda "high-tech varor", arbetsintensiva varor där oskolad arbetskraft är en central produktionsfaktor och kapitalintensiva varor, vilka kräver en förhållandevis stor insats av kapital i tillverkningen. De kapitalintensiva varorna är ofta knutna till vidareförädling av den fjärde varukategorin, råvaror. Slutligen ingår energi som en femte handelsvara i modellen.

Det bör noteras att det är faktortjänster som utbyts genom handel. Varorna är endast det paket som omsluter dessa faktortjänster. En förteckning över grupper av varor såsom de faktiskt använts i VEMOD:s grunddata återfinns i appendix 1.

Till de många förenklningar man tvingas göra i denna typ av analys hör att varuindelningen blir grov. Den uppdelning som redovisas i appendix 1 följer med få undantag en indelning på treställig nivå enligt den internationella produktionsstatistiken (ISIC). De definitioner av kunskaps-, arbets- och kapitalintensiva varor som kommer till användning blir av förklarliga skäl approximativa. Den i statistiken bevandrade läsaren upptäcker att varugrupper som i produktionen rimligtvis inte kräver speciellt högutbil-

⁴ Se A.K. Dixit & V. Norman, *Theory of International Trade*, Cambridge University Press, 1980, sid 14.

dad arbetskraft, t. ex. skottkärror, därmed kommer att inkluderas i kategorin kunskapsintensiva produkter.

Detta är beklagligt, men nödvändigt för att undvika att arbetet uteslutande inriktas på klassificeringsfrågor. Vikten av skottkärror och dylika produkter är förhoppningsvis inte så hög att resultatet påverkas.

1.2.2 Ländergrupperingen

Den geografiska indelningen av regioner återges i appendix 2 och avspeglar i viss mån den varugrupsindelning som använts i modellen.

Vi delar in världens marknadsekonomier i sex regioner. Industriländerna täcks av de två handelsblocken Nordamerika och Västeuropa samt Japan. Australien har genom sin starka specialisering på råvaruproduktion grupperats med Nordamerika. Japan utmärks i hög grad av snabb omvandling av produktionens inriktning, vilket tillsammans med den geografiska isolerade positionen motiverar en egen region. Västeuropa utgör en geografiskt samlad enhet.

U-länderna är uppdelade på tre block. OPEC-länderna utgör i egenskap av energiproducenter en egen kategori. Övriga u-länder indelas i NIC-länder (Newly Industrializing Countries) och NODC-länder (Non-oil Developing Countries). Fördelningen mellan regionerna av några nyckelvariabler framgår av tabell 1.1.

Tabell 1.1 Ländergruppernas BNP/capita samt andel av produktion, befolkning och areal 1979.

	BNP/capita (USD)	BNP (%)	Befolkning (%)	Areal (%)
Västeuropa	8 200	35	12	4
Nordamerika	10 500	32	9	27
Japan	8 550	12	4	—
OPEC-länder	1 650	6	11	13
NIC-länder	2 100	6	9	14
NODC-länder	450	9	55	42
Totalt	2 700	100	100	100

Källa: T. Wergeland, *VEMOD: Benchmark data*, Center for Applied Research, Bergen. Under utgivning.

Det hade ur ett svenskt perspektiv varit frestande att låta Norden utgöra en egen region. Att så inte är fallet beror på att det krävs en viss balans med avseende på storlek mellan regionerna. Även om det rent tekniskt skulle gå att specificera en nordisk region går det inte att inom ramen för en allmän jämviktsmodell för världen få analytiskt intressanta utfall för den nordiska ekonomin. Genom de antaganden om prisbildningen och kapitalets rörlighet mellan branscher som modellen bygger på skulle resultaten för den lilla nordiska marknaden bli mycket känsliga även för extremt små förändringar i omvärldsantagandena.

1.3 Avgränsningar

Två avgränsningar är av särskild vikt för den fortsatta framställningen. Dels gäller studien endast världens marknadsekonomier; statshandelsländerna är inte inkluderade. Dels gäller den endast nettohandel; bruttoflöden ligger utanför dess räckvidd.

Huvudorsaken till att statshandelsländerna exkluderas är att handeln mellan dem och VEMOD:s regioner endast i ringa utsträckning styrs av de marknadskrafter som är centrala för modellen. Vidare är handeln mellan marknadsekonomierna och statshandelsländerna relativt begränsad. Statshandelsländernas andel av världens totala export utgör endast omkring 10 procent. Av tabell 1.2 framgår att övriga regioners handel med statshandelsländerna är tämligen obetydlig, och att omkring hälften av statshandelsländernas export sker inom den egna gruppen. Från övriga ländergrupper går endast omkring fem procent av exporten till statshandelsländerna. Utöver dessa orsaker tillkommer att statistikunderlaget från statshandelsländerna är bristfälligt.

Tabell 1.2 Världsexporten 1984

(Procentuell fördelning av varje regions export)

Export från:	Export till marknader i:			Statshandelsländer
	Industri-länder	U-länder	varav OPEC	
Industriländer	72,9	21,5	7,4	4,4
U-länder	65,2	28,3	5,0	5,2
varav OPEC	67,8	29,7	2,5	1,9
Statshandelsländer	30,3	19,6	3,2	48,5
Världen	66,5	23,0	5,9	9,3

Källa: FN, *Monthly Bulletin of Statistics*.

Utelämnandet av statshandelsländerna betyder dock inte att denna grupp är ointressant. En faktor som kan få stor betydelse för världsekonomin fram till år 1995 är utvecklingen i Kina, och landets handel med marknadsekonomierna. Kina har betydande tillväxtpotentialer. Vid en jämförelse ter sig de närliggande asiatiska NIC-länderna som dvärgar i flera avseenden, främst beträffande tillgången på arbetskraft. Även Sovjetunionen besitter en betydande tillväxtpotential, inte minst i form av utbildad arbetskraft. Rätt använd torde denna potential kunna göra Sovjetunionen även till en ekonomisk stormakt.

I både Kina och Sovjet finns tendenser, av varierande styrka, till en omläggning av den ekonomiska politiken i mer marknadsekonomisk riktning. En fortsättning på den vägen kan påskynda ländernas ekonomiska tillväxt. De politiska förutsättningarna är dock alltför osäkra för att dessa tendenser ska kunna ligga till grund för prognoser för framtiden.

Den andra centrala avgränsningen består i att studien endast täcker nettohandel. Bruttohandel inbegrips inte. Ungefär halva världshandeln beräknas bestå av tvåvägshandel (intra-industry trade) som således faller utanför studiens ram. De teoretiska argumenten för denna avgränsning gavs i avsnitt 1.1.2. Studien ger inte heller svar på vilka vägar handeln kommer att ta mellan respektive regioner.

Vidare behandlas inte tullar explicit. Alla former av ingrepp i handeln, importhindrande såväl som exportbefrämjande, omräknas till en tullekvivalent för att få ett samlingsmått på den totala effektiva skyddsnivån i respektive region. Slutligen bör framhållas att behandlingen av energi-marknaden, främst oljehandeln, ska ses som en grund för den vidare makroekonomiska analysen, inte som ett försök att göra prognoser om denna enskilda marknad.

2 De realekonomiska antagandena

VEMOD är avsedd för studium av långsiktig ekonomisk tillväxt och framtida produktionsmönster. Modellen isolerar följaktligen faktorer av vikt för den internationella arbetsfördelningen, som tillgång på arbetskraft och kapital, teknologiskillnader, kapitalrörelser samt handels- och industripolitik.

Förändringar i regionernas produktions- och handelsmönster styrs i VEMOD av förekomsten av komparativa fördelar och eventuella snedvridningar till följd av handelshinder och/eller subventioner. De komparativa fördelarna bestäms i sin tur av skillnader mellan regioner i faktortillgång, teknologi och tillgång på sektorspecifika resurser.

Produktionen sker med tre produktionsfaktorer som är orörliga mellan regionerna: låg- och högutbildad arbetskraft samt kapital.¹ Kapitalet uppdelas i "nytt" och "gammalt". Gammalt kapital är sektorspecifikt, medan det nya kapitalet är fritt rörligt mellan sektorer. Utöver dessa produktionsfaktorer används energi och råvaror som insatsvaror i produktionen. Eftersom dessa handlas internationellt ger de dock inte upphov till komparativa fördelar.

Av de sex varorna produceras kunskaps-, arbets- och kapitalintensiva varor samt den vara som inte går i handel till konstanta styckkostnader, medan produktionen av råvaror och energi sker till stigande styckkostnader.

Ekonomisk tillväxt genereras i VEMOD genom ökad tillgång av resurser (arbetskraft och kapital), tekniska framsteg och omallokeringsvinster. VEMOD kräver följaktligen exogena antaganden om förväntad utveckling för faktortillgång och produktivitet, och om eventuella kapitalrörelser samt handels- och industripolitik.

Med utgångspunkt från dessa antaganden beräknar modellen bl. a. framtida produktionsmönster och nettohandel. Basåret för beräkningarna är 1979. Detta har valts dels av statistiska skäl eftersom ett relativt gott statistikunderlag föreligger för 1979, även för u-landsregionerna, dels pga. att 1979 var ett år då världsekonomin befann sig närmare jämvikt än under de närmast följande åren. Valet av basår får konsekvenser t. ex. för arbetslösheten, som VEMOD håller konstant mellan basår och lösningsår. Detta innebär således att 1979 års strukturarbetslöshet antas bestå till 1995.

¹ Interregionala kapitalöverföringar är endast möjliga genom särskilda exogena antaganden.

2.1 Grundantaganden för VEMOD

Den framtida tillväxtpotentialen i var och en av de sex regionerna uppskattas utifrån de antaganden som sammanfattas i tabell 2.1 om tillgång på arbetskraft och kapital, produktionsteknologins effektivitet och energiutbud. De gjorda antagandena bör ses som rimliga kvantifieringar av utvecklingens drivkrafter, om vilka relativt stor enighet bör kunna råda, och som ett avstamp för fortsatt analys. De motiveras i detta avsnitt.²

Tabell 2.1 Realekonomiska antaganden för perioden 1979–1995
(Årlig ändring i procent om annat ej anges)

	Väst- europa	Nord- amerika	Japan	OPEC	NIC	NODC
FAKTORTILLGÅNG						
Arbetskraft						
högutbildad	1,25	1,90	1,50	2,70	2,75	2,50
lågutbildad	0,35	1,00	0,60	2,70	2,75	2,50
Utbud av lågkostnads- energi	–	1,95	–	1,95	–	1,95
Kapitalförslitning	–3,50	–3,50	–3,50	–3,50	–3,50	–3,50
Nettosparande (% av BNP)	10,00	7,50	15,00	7,50	7,50	7,50
Kapitalflöden (% av initial kapitalstock)	–2,50	–2,50	0	0	27,40	0
PRODUKTIVITET						
"gamalt" kapital	0,50	0,50	0,50	0,50	0,50	0,50
"nytt" kapital	1,50	1,50	1,50	1,50	1,50	1,50

2.1.1 Arbetskraftstillväxt

Arbetskraften antas växa enligt prognoser från International Labour Organisation. De årliga tillväxttakterna för respektive regions totala arbetskraft framgår av tabell 2.2.

Tabell 2.2 Årlig arbetskraftstillväxt per region (procent)

Västeuropa	0,45
Nordamerika	1,10
Japan	0,70
OPEC-länder	2,70
NIC-länder	2,75
NODC-länder	2,50

Källa: *Labour Force Estimates and Projections*, Vol 1–6, 2nd ed., International Labour Organisation, Geneva, 1977.

Utöver tillväxten i den totala arbetskraften antas också arbetskraftens sammansättning ändras med avseende på utbildningsnivå. Den genomsnittliga utbildningsnivån för dem som tillträder arbetskraften kan väntas vara högre än för dem som utträder. Resultatet blir att den högutbildade arbetskraften växer fortare än den lågutbildade. För de tre OECD-regionerna sätts, mot denna bakgrund, grundantagandet för den högutbildade arbetskraftens tillväxt 0,8 procentenheter högre än för den totala arbets-

² Framställningen bygger på det "trendscenari" som målas upp i *Growth and trade – scenarios for world production in 2000*, Haaland/Norman, Center for Applied Research, Norwegian School of Economics and Business Administration, Bergen, 1986.

kraftens tillväxt. Motsvarande reduktion görs för den lågutbildade arbetskraftens tillväxt (se tabell 2.1).

De tillväxttal som används för den högutbildade arbetskraften i OECD-regionerna är lägre än dem som angetts av andra uppskattningar.³ Detta motiveras av att högre tal i VEMOD skulle leda till högre lön för lågutbildad än för högutbildad arbetskraft vid undersökningsperiodens slut. Detta har ansetts leda till lägre incitament för utbildning, varför en lägre tillväxt av den högutbildade arbetskraften istället antagits.

I u-landsregionerna är den totala arbetskraftens tillväxt betydligt högre än i OECD-regionerna. Pga. de höga talen kräver även en konstant relation mellan hög- och lågutbildade – vilket är grundantagandet – en avsevärd utbyggnad av undervisningsväsendet. Mot denna bakgrund förefaller högre tillväxt för den högutbildade arbetskraften osannolik.

Att behandla samtliga u-landsregioner på ett och samma sätt är en grov förenkling, som motiveras av bristande statistikunderlag beträffande skillnader i regionerna. Genomgående görs inga differentieringar mellan regioner då sådana inte kan styrkas med befintlig statistik.

2.1.2 Kapitaltillväxt

För att beräkna kapitaltillgången (bruttosparandet) används uppskattningar av respektive regions nettosparande, antagande om kapitalets förslitningstakt samt om interregionala kapitalflöden. Tabell 2.3 anger det antagna årliga bruttosparandet 1979–1995.

Tabell 2.3 Bruttosparande per region i procent av BNP

Västeuropa	23
Nordamerika	18
Japan	23
OPEC-länder	21
NIC-länder	18
NODC-länder	19

För OECD-regionerna bygger antagandena om nettosparande (se tabell 2.1) på de senaste tio årens faktiska sparande. För Japan, där sparandet historiskt sett legat omkring tio procent över Europas, och än mer över USA:s, har siffran dock justerats ned mot bakgrund av de senaste årens observerade nedgång. En återgång till 1960- och 1970-talens höga nettosparande i Japan – omkring 20 procent – skulle förändra VEMOD:s resultat betydligt. Men en sådan utveckling förefaller osannolik pga. befolkningspyramidens utseende. Antagandet för Nordamerika är något osäkert då det faktiska nettosparandet i USA f. n. endast beräknas vara drygt tre procent av BNP. Den antagna spartakten innebär således ett antagande om en uppgång i USA:s sparande från dagens nivå.

För regionerna utanför OECD saknas i stor utsträckning data om nettosparande. Det förefaller emellertid rimligt att anta ett relativt lågt sparande i dessa regioner. Återigen är det realistiskt att anta att samtliga u-landsregioner ska uppvisa samma beteende. Försök med olika procentsatser för dessa regioner har dock visat att resultaten i VEMOD inte påverkas i avgörande grad så länge skillnaderna hålls inom rimliga gränser.

³ Haaland et al, *VEMOD – a Ricardo-Heckscher-Ohlin-Jones model of world trade*, Center for applied research, Norwegian School of Economics and Business Administration, Bergen, 1986, sid 20.

Vidare antas en årlig förslitning av allt kapital (''nytt'' och ''gammalt''), i alla regioner, med 3,5 procent. Denna takt ska mer ses som en värdering av hur snabbt gammalt kapital kommer att bytas ut mot nytt än som en uppskattning av den faktiska fysiska kapitalförslitningen. Samma procenttal har antagits för alla branscher och regioner för att underlätta den följande analysen av effekterna av förändringar i handels- och industripolitik. Utifrån dessa antaganden om nettosparande och förslitningstakt beräknas respektive regions bruttosparande.

Kapitaltillgången kan slutligen påverkas av exogent givna interregionala kapitalrörelser. Vårt grundantagande är att kapital flyttas från Nordamerika och Västeuropa till NIC-länderna under perioden. Dessa överflyttningar motsvarar 2,5 procent av de två OECD-regionernas initiala kapitalstockar (ungefär 500 miljarder dollar i 1979 års penningvärde).

2.1.3 Produktivitet

Samma tekniska framsteg antas för alla varu- och ländergrupper. Eftersom nyinvesteringar kan förväntas innehålla en relativt sett hög grad av tekniska framsteg växer produktiviteten fortare för nytt än för gammalt kapital.

Den årliga förbättringen av produktiviteten i produktion med gammalt kapital sätts till 0,5 procent. I produktion med nytt kapital antas motsvarande siffra vara 1,5 procent. Värdena ligger i mitten av ett intervall, som begränsas uppåt av 1960-talets höga produktivitetsökning och nedåt av de långsamma tekniska framstegen under 1970-talet⁴.

Här bör understrykas att en likformig behandling av samtliga regioner är mindre realistisk. De gjorda antagandena ska ses mer som en utgångspunkt för fortsatt analys än som en prognos för faktiska framtida tekniska framsteg. Då denna framställning primärt är avsedd att studera effekterna av ändrad handelspolitik är det av värde att hålla en parameter som denna konstant för att i nästa steg lättare kunna renodla effekterna av ändrad politik.

Utöver de likformiga tekniska framstegen för nytt respektive gammalt kapital antas, med anledning av den förutspådda bristen på lågutbildad arbetskraft i OECD-regionerna, ytterligare ett arbetsbesparande tekniskt framsteg i dessa regioner motsvarande en tillväxt på 0,5 procent av den lågutbildade arbetskraften. Utanför OECD är en liknande förbättring av produktiviteten inte påkallad.

2.1.4 Energi

VEMOD kräver även antaganden om det framtida utbudet av lågkostnadsenergi, vilken huvudsakligen utgörs av OPEC:s oljetillgångar. OPEC antas öka sitt oljeutbud med drygt 35 procent från 1979 till 1995. Detta antagande motiveras mer av VEMOD-modellens struktur än av en faktisk bedömning av OPEC:s framtida oljeproduktion.⁵ I VEMOD påverkas nämligen inte utbudet av lågkostnadsenergi av ändrade efterfrågeförhållanden. Ökad, respektive minskad, energiefterfrågan absorberas i stället av producenterna av högkostnadsenergi.

⁴ Haaland/Norman, *Growth and trade – scenarios for world production in 2000*, Center for applied research, Norwegian School of Economics and Business Administration, Bergen, 1986, sid 40.

⁵ Enligt prognoser från International Energy Agency kommer OPEC år 1995 att producera omkring 27.5 miljoner fat olja om dagen (givet att rådande pris består), jämfört med cirka 42 miljoner fat per dag år 1995 enligt våra antaganden.

Antagandet om en 35-procentig utbudsökning av OPEC:s olja är valt eftersom det genererar rimliga resultat beträffande energipris och utbud av högkostnadsenergi. Försök med andra antaganden beträffande OPEC:s oljeproduktion ger endast marginella förändringar i resultaten för övrig produktion i VEMOD. Även om oljeprisernas fluktuation är av vikt på kort sikt, visar VEMOD således att världen på längre sikt förmår anpassa sig till både låga och höga energipriser utan större inverkan på övrig produktion. Då helheten betraktas är antagandet om utbudet av lågkostnadsenergi därför endast av ringa vikt.

3 De handelspolitiska antagandena

Studien antar en effektiv allokering av tillgängliga produktionsfaktorer med den reservationen att den arbetslöshetsnivå som rådde 1979 består. Huvudsyftet är att ange orsaker till och effekter av handelspolitiska beslut under perioden. Handelspolitiska skyddsåtgärder utlöses ofta av bristfälliga ekonomisk-politiska responser på realekonomiska variabler. Protektionistiska åtgärder tillgrips om t. ex. den ekonomiska politiken misslyckas med att bibehålla full sysselsättning och en växelkurs som ger extern balans. Omvänt gäller att en framgångsrik stabiliseringspolitik underlättar handelspolitisk liberalisering. Antagandet att den ekonomiska politiken upprätthåller 1979 års sysselsättningsnivå innebär därför ett grundantagande att det årets "protektionistiska tryck" kvarstår fram till 1990-talets mitt.

Handelspolitiska åtgärder påverkar resursallokeringen i positiv eller negativ riktning. Handelsliberalisering förbättrar resursallokeringen. Omvänt leder protektionistiska åtgärder (som inte motiveras av externa effekter) till en ineffektiv fördelning av produktionen mellan länder. Denna felallokering kan vi inte bortse ifrån, då vårt syfte är att studera just handelspolitikens allokeringseffekter.

Detta kapitel redovisar omfattningen av skyddsnivån 1979. På basis av *status quo* formulerar vi sedan ett klart protektionistiskt och ett klart liberaliserande scenario. Vi tror inte att dessa tre är de enda möjliga alternativen eller att de är lika sannolika alternativ. Mellanlägen finns och för varje huvudalternativ finns ett otal variationer. De valda alternativen har dock den pedagogiska fördelen att vara renodlade fall som ger klara utslag på den förväntade utvecklingen.

3.1 Framskrivning av nuläget: Stand-still scenariot

Tabell 3.1 sammanfattar det handelspolitiska läget 1979 för fem varugrupper i sex regioner. Handelspolitik uppfattas i vid mening och inkluderar även skydd innanför gränsen i form av industripolitiska åtgärder. Skyddseffekten av icke-tariffära åtgärder har omvandlats till tullekvivalenter. Tullsatserna uttrycks i procent av förädlingsvärdet och utgör effektiva – ej nominella – skyddssatser. Tabellen redovisar sålunda uppskattningar av den kombinerade skyddseffekten av tariffära och icke-tariffära hinder.

Liberalisering på global och regional basis under efterkrigstiden har

reducerat tullarnas betydelse samtidigt som användningen av icke-tariffära medel ('non-tariff measures', NTM) ökat sedan ca 1970. I många i-länder svarar icke-tariffära medel i dag sannolikt för den dominerande skyddseffekten. Det är många gånger svårt både att identifiera dessa medel och att mäta deras skyddseffekt. Uppskattningarna nedan präglas därför av betydande osäkerhet.

Tabell 3.1 Handels- och industripolitikens ungefärliga effektiva skyddseffekt 1979
(Procent av förädlingsvärdet)

	Väst- europa	Nord- amerika	Japan	NIC- länder	OPEC- länder	NODC- länder
Kunskapsintensiva varor	15	10	10	25	25	40
Arbetsintensiva varor	45	30	15	10	25	20
Kapitalintensiva varor	30	18	12	25	25	40
Bränslen	30	15	26	16	0	10
Råvaror	124	10	130	68	61	10
Totalt	52	16	34	32	14	21

Källa: T. Wergeland, *VEMOD: Benchmark data*, Center for Applied Research, Bergen. Under utgivning.

Not: Det totala skyddet i varje region har uppskattats genom att vikta skyddsniån i varje varugrupp med varugruppens andel i regionens totala varuproduktion.

Tabellen ger ändå en relativt god bild av storleksordningen för handels- och industripolitiskt stöd till olika sektorer i olika ländergrupper. Den genomsnittliga skyddsniån (viktad med varje varugrupps andel i regionens produktion) är ungefär dubbelt så hög i Västeuropa som i Nordamerika, OPEC-länderna och NODC-länderna. Japan och NIC-länderna ligger ungefär mitt emellan. Västeuropas höga totala skydd beror dels på att icke-tariffärt skydd inkluderas, dels på att produktionsandelar används som vikter istället för den egna importen. Det senare traditionella viktsystemet har som effekt att underskatta det genomsnittliga skyddet, medan produktionsandelar överskattar skyddet.

Västeuropa och Japan skyddar sin råvaruproduktion – däribland sin jordbruksproduktion – tre till fyra gånger mer än andra sektorer. Även OPEC-länder och NIC-länder skyddar råvaruproduktionen ungefär dubbelt så mycket som industrivaror. Nordamerika och NODC-länder skyddar industrivaror mer än råvaror (mellan 2 och 4 gånger mer). Nordamerikas och Västeuropas skydd av arbetskraftsintensiva varor är ungefär två gånger så högt som skyddet för övriga industrivaror. NIC-länder och NODC-länder gör tvärtom och skyddar kapitalintensiva och kunskapsintensiva industrivaror ungefär dubbelt så mycket som arbetsintensiva.

Denna breda beskrivning är utgångspunkten för tre handelspolitiska scenarier. Vårt första scenario antar att handelspolitiken fram till 1990-talets mitt inte förändras utan präglas av de skyddsniåer som sammanfattas i tabell 3.1. Med användning av GATT-terminologi kallar vi detta vårt enklaste scenario för **stand-still scenariot**.

3.2 Liberalisering: Roll-back scenariot

Det är inte rimligt att anta att protektionistiska eller liberaliserande krafter har samma genomslag på skyddsnivån i de trettio rutorna i tabell 3.1. Bristande reciprocitet och utbredd användning av sektorella och länderdiskriminerande åtgärder kännetecknar dagens handelspolitik och väntas prägla också morgondagens. Utvecklingen antas därför avvika från region till region och från varugrupp till varugrupp. Det gäller därför att finna grundprinciper som dominerar utvecklingen i de olika ländergrupperna och varugrupperna.

Liberalisering antas ske i första hand inom ramen för Uruguayrundan som skall vara avslutad 1990.⁶ Liberalisering väntas i så fall ta formen av utbyte av ungefär likvärdiga medgivanden mellan länderpar med stark förhandlingsposition – den för GATT:s förhandlingar kännetecknande reciprocitetsprincipen. Tullmedgivanden utsträcks till andra länder genom mest-gynnad-nationsprincipen, medan medgivanden rörande NTM till stor del förblir länderspecifika. En liberaliserande utgång av Uruguayrundan måste omfatta tre stora förhandlingsuppställningar: återinförande av handel i vissa jordbruksvaror under GATT-reglerna, graduering av NIC-länder till "full GATT-status", samt reglering av handeln mellan Japan och EG enligt GATT-principer. I samtliga fall avser avveckling av handelshinder i första hand de åtgärder som präglar områden som stål, teko och jordbruk varför det är naturligt att kalla detta för **roll-back scenariot**. Detta markerar att scenariot inte innebär dramatiskt nya liberaliseringsinitiativ utan främst återgång till bättre GATT-disciplin. Beteckningen kontrasterar liberaliserings-scenariot mot *status quo* som vi kallat stand-still scenariot.

Den kraftiga subventioneringen av jordbruksproduktionen i EG och på senare tid även i USA har lett till stora statsfinansiella och samhällsekonomiska kostnader både för dessa och för andra producentländer. De handelspolitiska spänningarna mellan dessa nyckelaktörer har skärpts under 1980-talet samtidigt som mindre länder med stor jordbruksexport från såväl nord som syd, som Australien, Kanada, Thailand och Argentina, formerat sig till en förhandlingskartell för att tillvarata sina intressen under Uruguayrundan. Kombinationen av höga statsfinansiella och handelspolitiska kostnader för den nuvarande jordbrukspolitiken och ett gemensamt uppträdande av exportländerna motiverar antagandet att rundan kan väntas leda till viss liberalisering. Denna väntas ta formen av att jordbruksexportörerna med Nordamerika i spetsen förmår Västeuropa men även Japan att sänka sitt höga jordbruksstöd. I utbyte återgår USA till 1979 års nivå på sina jordbrukssubventioner och utfasar sina egna snedvridningar på handeln i kunskapsintensiva varor representerade främst av begränsningsöverenskommelser på elektronikområdet (VER om halvledare, datorstyrda verktygsmaskiner etc).

Det andra förhandlingsmomentet består i att NIC-länder utsätts för ett starkt tryck från gamla industriländer att avstå från den förmånsställning i GATT som de hittills åtnjutit i egenskap av utvecklingsländer. Eftersom NIC-länderna är beroende av tillträde till särskilt den amerikanska marknaden samtidigt som de utgör en växande marknad för industriländerna är det relativt lätt att identifiera områden där båda parter kan få utbyte av

⁶ Många bedömare ifrågasätter om denna tidsplan kommer att hållas och scenariot får betraktas som optimistiskt.

ömsesidiga "eftergifter". Liberalisering antas ske genom att de nyindustrialiserade länderna sänker sitt tullskydd på kapitalintensiv produktion i utbyte mot att Västeuropa, Nordamerika och Japan avvecklar kvantitativa restriktioner (ofta i form av gråzonsåtgärder) på importen av arbetsintensiva varor. Vi kallar detta för "gradueringmomentet" eftersom det innebär att de mest avancerade utvecklingsländerna börjar integreras i GATT-systemet. Övriga utvecklingsländer däremot antas hålla på sin rätt till befrielse från reciprocitet vid förhandlingar. Detta gör dem till ointressanta förhandlingspartners för industriländerna och motiverar antagandet att inga andra framsteg görs i nord-sydförhandlingar. Eventuell liberalisering i OPEC- och NODC-gruppen antas ske främst i form av syd-sydprefereenser. Vi antar därför att dessa ländergruppers relativa skyddsnivån gentemot andra regioner i alla fall inte sänks.

Det tredje momentet i roll-back scenariot är en uppgörelse mellan EG och Japan. EG förhandlar med Japan i syfte att öppna den japanska marknaden, vars "slutenhet" väckt stigande irritation. USA inleder inte motsvarande förhandlingar med Japan då administrationen sedan 1985 alltmera ser det stora underskottet i handeln med Japan som en följd av makroekonomiska obalanser och inte som ett handelspolitiskt problem. Yenens appreciering gentemot dollarn bidrar också till att minska de handelspolitiska spänningarna mellan USA och Japan. Förhandlingarna mellan EG och Japan slutar med att Japan gör symboliska eftergifter och "binder" sin nuvarande skyddsnivå, dvs. utfäster sig att inte införa restriktioner i framtiden. I gengäld utfasar EG olika slag av VER:s som nu skyddar dess kapitalintensiva produktion. Utgången betingas av att den japanska marknaden är *handelspolitiskt* relativt öppen i dag medan EG på olika sätt begränsar importen av japanska produkter. Dessutom innebär Japans ökade ekonomiska styrka relativt till EG att Japan får en handelspolitisk tyngd som bättre motsvarar dess betydelse som handelsnation.

De tre förhandlingsmomenten i roll-back scenariot illustreras i figur 3.2 genom cirklar i de element där handelshinder väntas reduceras.

Tabell 3.2 Reducering av handelshinder enligt roll-back scenariot

	Väst- europa	Nord- amerika	Japan	NIC- länder	OPEC- länder	NODC- länder
Kunskapsintensiva varor		0				
Kapitalintensiva varor	0			0		
Arbetsintensiva varor	0	0	0			
Råvaror	0		0			
Energi						

Not: 0 betyder att ländergruppen reducerar handelshinder på varugruppen i genomsnitt med 50 procent.

En lyckosam utgång i alla tre förhandlingsmoment är inte lika sannolik. Detta skulle kunna markeras genom att reducera handelshindren mindre i något fall än i andra. Vi har dock valt att anta samma procentuella förändring (50 %) av skyddsnivån över lag för att kunna jämföra effekterna av likartade liberaliseringar. Uruguayrundans liberalisering sker tidigast med början 1991 och under resten av 1990-talet varför eventuellt endast en del

har inträffat till 1995. Modellkörningen antar dock att hela effekten inträffar omedelbart.

3.3 Ökad protektionism: Roll-on scenariot

Det protektionistiska scenariot kännetecknas av att nuvarande handelspolitiska tendenser förlängs in på 1990-talet och förstärks. Vi får mer av den "nya protektionism" som präglade de senaste åren – därav benämningen **roll-on scenariot**. Varje region antas drivas av regionspecifika motiv. Hög arbetslöshet i Västeuropa och ökad konkurrens från Japan och NIC vid de växelkursrelationer som etablerats vid början av 1987 förväntas öka det protektionistiska trycket i Västeuropa. En strävan att behålla marknadsandelar leder där till ökat handelspolitiskt skydd för jordbruket, arbetskraftsintensiv produktion och kunskapsintensiv produktion. Nordamerika och Japan drivs som tidigare av industripolitiska satsningar på högteknologiområdet. Utvecklingsländerna antas genomgående satsa på tung industri och kunskapsintensiv industri och öka skyddet till dessa sektorer. Den bild av relativt enhetlig protektionism som målas upp i detta scenario återspeglar tendensen för skyddsåtgärder att sprida sig från land till land genom vedergällning och i Västeuropas genomorganiserade samhällen från sektor till sektor. Tabell 3.3 visar med X var handelshinder väntas höjas enligt det protektionistiska scenariot.

Tabell 3.3 Højningar av handelshinder enligt roll-on scenariot.

	Väst- europa	Nord- amerika	Japan	NIC- länder	OPEC- länder	NODC- länder
Kunskapsintensiva varor	X	X	X	X	X	X
Kapitalintensiva varor				X	X	X
Arbetsintensiva varor	X					
Råvaror	X					
Energi						

Not: X betyder att ländergruppen höjer handelshinder på varugruppen i genomsnitt med 50 procent.

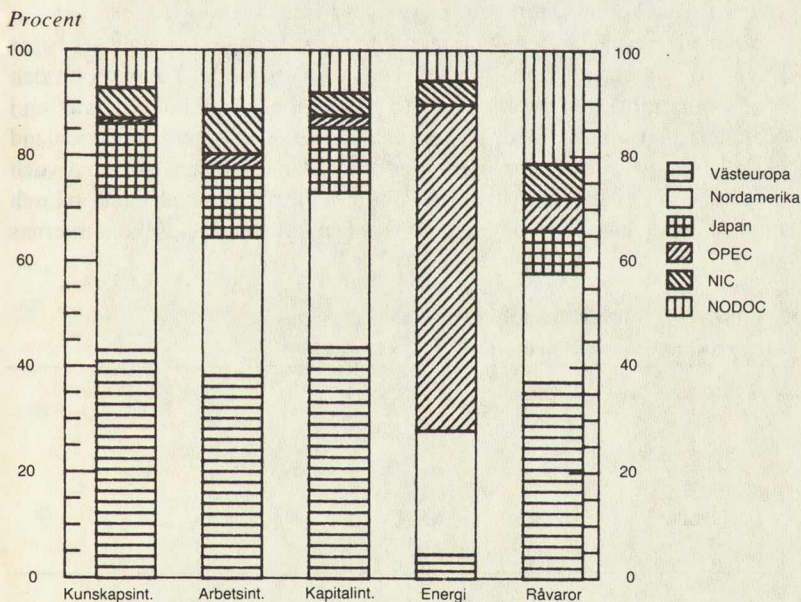
Vi kan betrakta det protektionistiska scenariot från ett sektorellt – i stället för regionalt – perspektiv. Tabell 3.3 visar då att roll-on scenariot kännetecknas av tre moment. För det första är "high-tech mercantilism" genomgående. Samtliga regioner antas skydda sin högteknologiproduktion vid eller innanför gränsen, genom handelspolitiska eller näringspolitiska medel. Ett subventionskrig väntas känneteckna high-tech området de närmaste åren i det protektionistiska scenariot.

Vidare fortsätter utvecklingsländerna att skydda sin tunga industri. Det är i ett pessimistiskt alternativ rimligt anta att "infant-industry protectionism" består i dessa länder. Slutligen antar vi att Västeuropas strukturella arbetslöshet består och bidrar till att Europa fortsätter att skydda sin mest arbetskrävande produktion och jordbruk. De strukturstelheter som brukar sammanfattas under namnet "euroskleros" fördröjer strukturomvandlingen mot "framtidindustrier". Dessa erhåller därför industripolitiskt stöd

för att uppfylla regeringarnas moderniseringssträvanden. Europa antas sålunda fortsätta sitt handelspolitiska tvåfronts-krig och försvara såväl sin lågteknologiproduktion som sin högteknologiproduktion.

4 Effekter på världshandeln av skilda handelspolitiska scenarier

Detta kapitel visar de tendenser till omfördelning av världsproduktionen mellan olika regioner som är en konsekvens av förväntade skillnader i faktortillgång. Vidare genomförs en känslighetsanalys med avseende på produktionens fördelning vid olika inriktning av industri- och handelspolitik. För detta ändamål har vi som "verktyg" använt den modell, VEMOD, som introducerades i kapitel 2. I modellen styrs resurserna inom varje region till den verksamhet som i ett internationellt perspektiv är mest lönsam. Figur 4.1 illustrerar produktionens fördelning vid utgångsåret 1979.

Figur 4.1. Produktionsfördelning vid startåret 1979.

En av de viktigaste slutsatserna i detta avsnitt pekar på den roll som utfyllnadsproducent som Västευropa kan komma att inta. Till följd av marknadens storlek och en jämn fördelning av resurserna på skilda produktionsaktiviteter i utgångsläget blir Västευropas komparativa fördelar en funktion av specialisering inom övriga regioner. Men det är också uppenbart att det i hög grad är Västευropas eget agerande som påverkar

utfallet för Västeuropa. Västeuropa kan gå från den ena ytterligheten till den andra när det gäller specialisering i produktionen. Avgörande för utslaget i vår undersökning är förändringar i antaganden rörande handels- och industripolitik, som på intet sätt är extrema eller orealistiska.

”Mångsyssleri” är en egenskap som inte skall uppfattas som negativ, men den ställer stora krav på flexibilitet, som står i kontrast till den strukturbevarande politik som präglat Västeuropa under 1970-talet och den första hälften av 1980-talet. Västeuropas problem kan sammanfattas med att regionen i utgångsläget har en stark inriktning av produktionen på områden där övriga regioners komparativa fördelar ökar och ett produktionssystem som är starkt influerat av industri- och handelspolitiska stödåtgärder.

4.1 Oförändrad handelspolitik: Stand-still scenariot

4.1.1 Resurstillväxt och BNP-ökning

Enligt stand-still scenariot ökar världproduktionen och världsefterfrågan drygt 3 procent per år under perioden. Ungefär hälften av denna tillväxt förklaras av ökningen i faktortillgångarna arbetskraft och kapital. Den andra hälften beror, i stort sett, på tekniska framsteg.

Skillnaderna mellan regionerna i tillväxt som framgår av tabell 4.1 beror främst av olikheter i faktortillgång; det höga sparandet i Japan och den långsamma tillväxten av arbetskraft i Västeuropa. Den högre tillväxten i Nordamerika jämfört med Västeuropa gör att den senare regionen vid periodens slut inte längre utgör den största marknaden. Inkomst- och efterfrågenivå i Nordamerika är högre än i Västeuropa i absoluta tal och Japans andel har ökat till nära 15 procent av marknadsekonomiernas efterfrågan.

Tabell 4.1 BNP-tillväxt fram till 1995: Stand-still scenariot
Årlig procentuell volymförändring

Västeuropa	2,1
Nordamerika	3,1
Japan	4,5
OPEC-länder	3,3
NIC-länder	4,2
NODC-länder	3,3
Totalt	3,1

Dessa tillväxttakter för produktion och efterfrågan överensstämmer i grova drag med prognoser från ett flertal källor, som alla baseras på ungefär samma antagande om faktortillväxt. Som exempel kan nämnas IMF:s World Economic Outlook från oktober 1986. Man räknar i denna med en tillväxt för industriländerna på 3 procent per år fram till och med 1991. Motsvarande tal för u-länderna ligger på 4 procent. Man kan beroende på jämförelsenormer betrakta dem som ”optimistiska” eller ”pessimistiska”. Vi skulle med lätthet kunna laborera med alternativa prognoser för

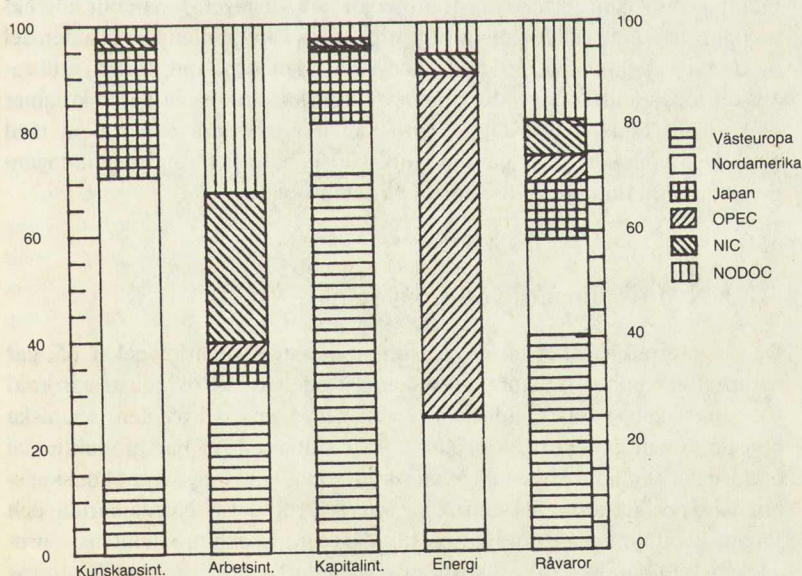
BNP-tillväxten genom att anta lägre eller högre produktivitetstillväxt eller alternativ faktortillväxt. En känslighetsanalys av detta slag har dock inte varit vårt huvudsyfte. Den problematik vi satt i fokus gäller produktionens fördelning och här framträder klara skillnader mellan regionerna.

4.1.2 Omfördelning av varuproduktionen

För samtliga regioner innebär stand-still scenariot en kraftig omallokering av resurser. När inga andra antaganden ändras kommer över perioden fram till 1995 de naturliga komparativa fördelarna att dominera. Dessa är, som vi antytt ovan, riklig tillgång på utbildad arbetskraft i Nordamerika, utbildad arbetskraft i kombination med kapital i Japan, samt riklig tillgång på oskolad arbetskraft i u-länderna. Omallokeringen jämfört med utgångsläget sker således inte i riktning mot den sektor som uppstår det största stödet i form av produktionssubventioner eller handelspolitiska åtgärder.

Stand-still scenariot visar en stark specialisering av produktionen för samtliga regioner. I Nordamerika och Japan sker specialiseringen i riktning mot industri där produktionen ställer krav på högutbildad arbetskraft. Figur 4.2 illustrerar att dessa regioner vid slutåret svarar för 80 procent av världens produktion av kunskapsintensiva varor. På motsvarande sätt svarar NIC-länder och övriga u-länder för 60 procent av den samlade produktionen av arbetsintensiva varor. I detta läge kommer Europa att inta en extrem position och genom en expansion av den kapitalintensiva produktionen möta 70 procent av världsefterfrågan på dessa varor. I termer av årlig produktionsökning skulle detta innebära att sektorer inom varuproduktionen i Västeuropa, som använder kapitalintensiva produktionsmetoder, skulle öka snabbt, att produktion av arbetsintensiva varor skulle stagnera och de kunskapsintensiva sektorerna minska.

Procent

Figur 4.2. Produktionsfördelning i stand-still scenariot 1995.

Den i figur 4.2 angivna fördelningen av produktionen skall dock inte tolkas som utgörande en exakt prognos för en faktisk utveckling. Figur 4.2 ger snarast en indikation på förekomsten och riktningen av ett mycket starkt omvandlingstryck i världsekonomin.

Eftersom stand-still scenariot håller skillnaderna i teknologi mellan regionerna konstanta och den ekonomiska politiken oförändrad, beror varje förändring i produktionsnivå främst på initiala skillnader i relativ lönsamhet (vilket medför en omallokering av resurser i takt med att det gamla kapitalet förslits), eller på skillnader i relativ faktortillgång.

Förklaringarna till den utveckling av produktionens fördelning som belyses i figur 4.2 är i termer av skiftande komparativa fördelar: U-ländernas ökade arbetsintensiva produktion beror på deras, jämfört med i-ländernas, låga sparande och snabbt växande arbetskraft. Detta förstärker deras redan existerande komparativa fördel i den arbetsintensiva produktionen.

Även Nordamerika har ett lågt sparande och en snabbt växande arbetskraft, i synnerhet jämfört med Västeuropa och Japan. Arbetskraften är dock relativt högutbildad, varför Nordamerikas specialisering sker i riktning mot kunskapsintensiv produktion.

Nordamerika saknar emellertid kapacitet att utföra all kunskapsintensiv produktion likaväl som u-länderna inte kan svara för all arbetsintensiv produktion. Därför får Japan och Västeuropa träda in som "utfyllnadsproducenter" inom dessa sektorer.

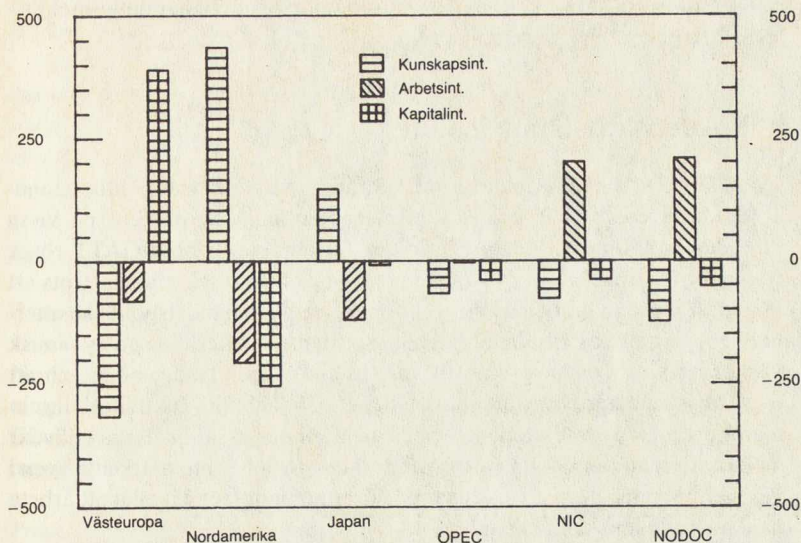
Scenariots huvudfråga blir följaktligen hur den resterande produktionen ska fördelas mellan Japan och Västeuropa. Här faller Japans sparande utslag. Om det skulle återgå till 1960- och 1970-talets nivåer, skulle Japan få en klar komparativ fördel i kapitalintensiv produktion, vilket skulle lämna utfyllnaden av den arbetsintensiva och högteknologiska produktionen åt Västeuropa.

Om, däremot, stand-still scenariots antagande om ett lägre japanskt sparande är riktigt, kommer Japans teknologiska försprång och höga utbildningsnivå jämfört med Västeuropa att fälla utslaget. Japan blir högteknologiproducent, vilket lämnar till Europa den kapitalintensiva och den del av den arbetsintensiva produktionen som u-länderna inte förmår utföra. Västeuropas andel av produktionen av kunskapsintensiva varor kommer därmed att minska betydligt. Detta och många andra experiment med VEMOD-modellen visar på den stora känslighet för förändrade antaganden som utmärker specialiseringen i Västeuropa.

4.1.3 Nya riktningar i världshandeln

Den höga grad av specialisering, som stand-still scenariot pekar på, ger naturligtvis upphov till stora nettohandelsflöden av de tre industrivarorna. I utgångsläget svarar regionerna för en betydande del av den inhemska konsumtionen genom egen produktion. I slutåret 1995 har produktionen omfördelats enligt de ovan angivna riktlinjerna, som innebär att kunskapsintensiv produktion i huvudsak är koncentrerad till Nordamerika och Japan, kapitalintensiv produktion till Västeuropa och arbetsintensiv produktion till u-länderna. Varuströmmarna mellan regionerna som illustreras i figur 4.3 blir därmed ganska givna.

Miljarder 1979 USD

Figur 4.3. Nettoexport i stand-still scenariot 1995.

Västeuropa kommer att vara nettoimportör av arbetsintensiva och kunskapsintensiva varor. Värdet av importen är i det senare fallet betydligt högre än den egna regionens produktion. När det gäller arbetsintensiv produktion har dock Västeuropa fortfarande en betydande grad av självförsörjning. Nettoimporten motsvarar 30 procent av den inhemska produktionen. Detta beror, som ovan antytts, på att u-länderna under planeringsperioden inte har tillräcklig produktionskapacitet att möta all efterfrågan. När det gäller kapitalintensiva varor exporterar Västeuropa närmare 50 procent av sin produktion.

En motsvarande jämförelse mellan produktion och nettoexport för Nordamerika visar att regionen är nettoexportör av kunskapsintensiva varor och nettoimportör av övriga varor med undantag av råvaror. Nära hälften av produktionen av kunskapsintensiva varor exporteras. Enligt modellens scenarioframskrivning skulle vid en allokering enligt komparativa fördelar importen av arbetsintensiva varor, liksom importen av kapitalintensiva varor, vara flera gånger högre än den inhemska produktionen.

Japans handelsberoende är vid en långtgående specialisering lika högt som Nordamerikas vad beträffar såväl export av kunskapsintensiva produkter som import av arbetsintensiva varor. Exporten av kunskapsintensiva varor motsvarar 40 procent av produktionen. Värdet av importen av arbetsintensiva varor motsvarar tre gånger produktionsvärdet. Produktionen av kapitalintensiva varor täcker däremot i stort Japans förbrukning. Nettoimporten motsvarar knappt 5 procent av den egna produktionen.

NIC-länder och NODOC-länder visar i detta scenario en likartad utveckling. NODOC-länderna svarar för en något högre andel av världens arbetsintensiv produktion. Trots den starka specialiseringen av produktionen till arbetsintensiva varor är självförsörjningsgraden (produktion/(produktion + import)) inte helt obetydlig på övriga varuområden. Den motsvarar mellan 20 och 30 procent för såväl den kunskapsintensiva produktionen som i

produktion av kapitalintensiva varor. Vi skall i det följande roll-on scenariot se hur dessa sektorer kommer att tvingas expandera när det protektionistiska trycket i övriga regioner ökar.

4.2 Alternativ handelspolitik

En jämförelse mellan scenariot vid oförändrad ekonomisk politik (standstill), det scenario där protektionismen ökar med 50 procent på vissa områden (roll-on) och det scenario där förhandlingar inom GATT röner framgång (roll-back) visar klara skillnader i globala tillväxttakter, trots att vi endast varierat graden av subventioner i de olika handelspolitiska alternativen. För ett scenario med högre anspråk på att efterlikna en dynamisk verklighet vore det motiverat att variera andra grundantaganden och att t. ex. knyta en lägre omvandlingshastighet och lägre produktivitet till scenariot med ökad protektionism och därmed förstärka skillnaderna i tillväxt mellan alternativen. Skillnaderna för enskilda regioner blir markanta även i vår mer begränsade analys. Vi har därför inte funnit det påkallat att arbeta med mer dynamiska antaganden.

Västeuropa får i roll-on scenariot en klar minskning av tillväxttakten, jämfört med standstill scenariot (se tabell 4.2). Utslaget över hela perioden skulle Västeuropas realinkomst, enligt ett protektionistiskt scenario, vara 3,2 procent lägre år 1995 än den hade varit under standstill scenariots förutsättningar (den årliga tillväxttakten är 0,2 procent lägre i roll-on scenariot än i standstill scenariot).

Tabell 4.2 BNP-tillväxt fram till 1995 vid alternativ handelspolitik
Årlig procentuell volymförändring

	Roll-on	Stand-still	Roll-back
Västeuropa	1,9	2,1	2,5
Nordamerika	3,0	3,1	3,0
Japan	4,6	4,5	4,8
OPEC-länder	3,2	3,3	3,2
NIC-länder	3,5	4,2	4,3
NODC-länder	2,8	3,3	3,3
Totalt	2,9	3,1	3,2

NIC- och NODC-länderna gör en betydande förlust, i storleksordningen 10 procent i termer av BNP-ökning. Nordamerika skulle däremot endast påverkas marginellt och Japan gör t. o. m. vissa vinster under det protektionistiska scenariot. Att Västeuropa förlorar mest i roll-on scenariot beror bl. a. på att Västeuropa är mest protektionistiskt i utgångsläget. Västeuropas betydande subventioner till sin existerande industri i det protektionistiska scenariot medför en försämring av Europas terms-of-trade och en förbättring för övriga industriländers.

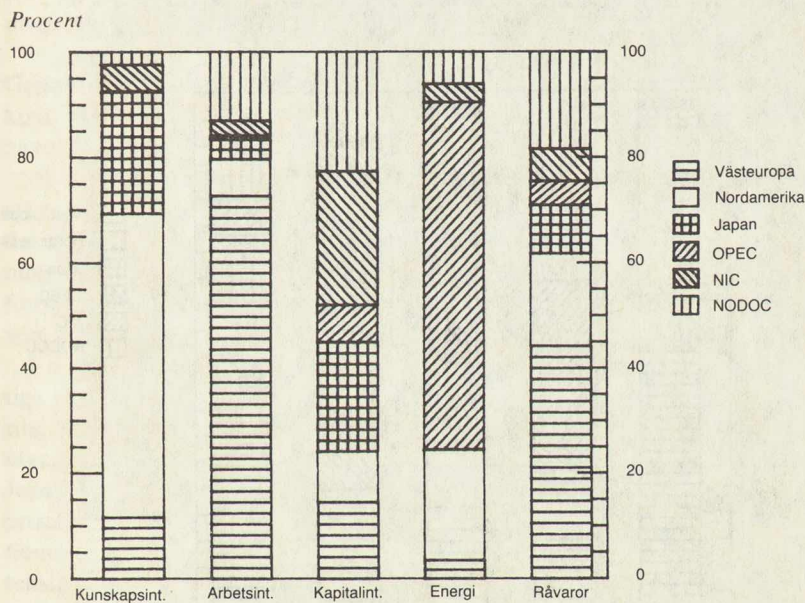
Roll-back scenariot ger liksom roll-on scenariot en utveckling för världsproduktionen, som endast marginellt avviker från standstill scenariot. För enskilda regioner innebär de olika alternativen dock betydelsefulla skillnader. Liksom det i fallet med ökad protektionism var Västeuropa som

förlorade är det Västeuropa som vinner mest på en liberalisering av handelspolitiken. Också Japan vinner på en liberalisering. För övriga regioner är skillnaden marginell.

Skillnaden i BNP-tillväxt mellan roll-back och roll-on scenariot är betydligt större för Västeuropa och för NIC- och NODC-länderna än för övriga regioner. Dessa tre ländergrupper har alltså mest att vinna eller förlora på den handelspolitiska utvecklingen.

4.2.1 Produktionens fördelning i roll-on scenariot

Produktionens fördelning i scenariot med ökad protektionism, i figur 4.4, visar att konsekvenserna av ökad protektionism är relativt obetydliga för Nordamerika och Japan. Detta beror på att dessa regioner redan i inledningsskedet är specialiserade på produktion av kunskapsintensiva varor. Effekten av ökad protektionism (=ökad subventionsgrad) blir endast en marginell förstärkning av denna specialisering.

Figur 4.4. Produktionens fördelning i roll-on scenariot 1995.

Den ökade protektionismen, i det scenario där nuvarande tendenser till bl. a. "high-tech mercantilism" accentueras, ger större utslag i resultaten för Västeuropa beroende på Västeuropas roll som "marginalproducent". Det är dock varken inslaget av "high-tech mercantilism" i industriländerna eller skydd för "infant industries" i u-länderna som i första hand styr inriktningen för Västeuropas produktion och tillväxt. Den negativa effekten för Västeuropa uppstår genom den ökning av handelshindren i Västeuropa som medför en överföring av resurser till de mest skyddade sektorerna (den arbetsintensiva och den råvaruproducerande sektorn). Detta resul-

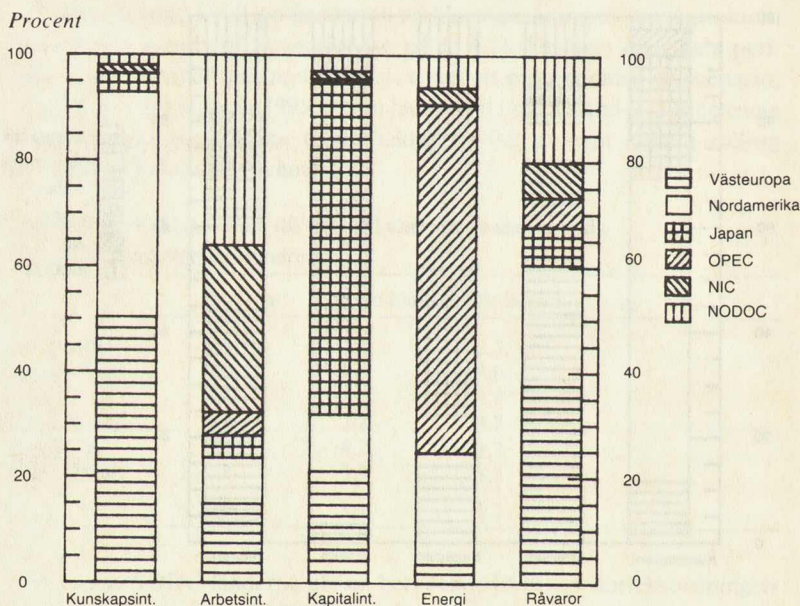
terar i att de resurser som står till förfogande för den kunskapsintensiva produktionen minskar. Den främsta effekten av det protektionistiska scenariot är att u-länderna förlorar arbetsintensiv produktion till Västeuropa genom dessa åtgärder.

Det viktigaste resultatet i roll-on scenariot är sålunda den förändrade arbetsfördelningen mellan Europa och NIC- och NODC-länderna. Protektionismen stärker ställningen för arbetsintensiv produktion i Europa, och gör att dessa u-länder tvingas inrikta sin produktion på andra varor. Denna "uppträdning" av produktionen medför dock välfärdsluster i termer av lägre BNP för u-länderna.

4.2.2 Produktionens fördelning i roll-back scenariot

Jämfört med stand-still och roll-on scenarierna innebär roll-back scenariot en radikalt förändrad produktionsstruktur för Europa, vilket framgår av figur 4.5. Det är genom en liberalisering av handeln som Europa får en betydligt större andel av den kunskapsintensiva produktionen, mer än tre gånger så stor som i stand-still scenariot.

Figur 4.5. Produktionsfördelning i roll-back scenariot 1995.

Roll-back scenariot visar pedagogiskt effekterna av en friare handel för en sektor när faktorer som påverkar övriga sektorer också tas med i kalkylen. En liberalisering verkar för kapitalintensiv produktion i Japan, snarare än i Europa, och för kunskapsintensiv produktion i Europa, snarare än i Japan och Nordamerika. Orsaken är att vi får kraftiga förändringar i skyddsåtgärdernas relativa storlek i Västeuropa. Den kunskapsintensiva produktionen är i inledningsskedet den minst skyddade. När skyddet i övriga sektorer halveras frigörs resurser för kunskapsintensiv produktion som tidigare dirigerats till övriga, starkt subventionerade sektorer.

Förändringarna för Västeuropa uppkommer i de två alternativa scenarierna i första hand till följd av Västeuropas eget agerande. Påverkan på Västeuropa av liberalisering respektive ökad protektionism i andra regioner är relativt obetydliga. Effekterna är så beroende av Västeuropas eget agerande att vi t. o. m. i det fall då Europa ensidigt liberaliserar kan visa på en vinst i termer av BNP i samma storleksordning som i roll-back scenariot och större andel av världsproduktionen av kunskapsintensiva varor.

4.2.3 Omvandling i världshandeln

Det kraftigt förändrade specialiseringsmönstret för i första hand Västeuropa och Japan ger upphov till varuhandelsströmmar som skiljer sig betydligt mellan de två handelspolitiska alternativen och stand-still scenariot.

I roll-on scenariot blir Västeuropa nettoexportör av arbetsintensiva varor samtidigt som en betydande del av försörjningen med kunskapsintensiva varor och kapitalintensiva varor sker genom import. Något mer än 30 procent av tillförseln av kunskapsintensiva varor till den europeiska marknaden möts genom produktion inom regionen. Handelsberoendet är ungefär lika stort för kapitalintensiva varor.

Riktningen i nettohandeln är däremot helt oförändrad för Nordamerika. Genom den långt drivna och likartade specialiseringen i de tre fallen kommer den nordamerikanska handeln inte att påverkas av de alternativa handelspolitiska scenarier vi utvecklat.

Skillnaden mellan en fortsättning utmed nuvarande trender och en förstärkning av det protektionistiska trycket är ej heller påtaglig för Japan. I det senare fallet kommer dock de komparativa fördelarna att styra i riktning mot ökad produktion av kapitalintensiva varor i Japan. I stället för en förhållandevis obetydlig nettoimport av dessa varor får vi en nettoexport som motsvarar 30 procent av den japanska produktionen.

I motsats till vad som gäller för Nordamerika blir tendenserna till kraftiga strukturförändringar betydande för Japan i händelse av en liberalisering enligt det mönster vi skisserat. En liberalisering ger möjlighet att utveckla Japans starka komparativa fördelar i kapitalintensiv produktion. Japan tar den roll Västeuropa har i stand-still scenariot och svarar för 60 procent av världsproduktionen. En betydande del, 75 procent, av produktionen exporteras och i gengäld blir Japan nettoimportör av såväl arbetsintensiva som kunskapsintensiva varor.

För u-länderna utgör arbetsintensiva varor den mest betydande delen av produktionen såväl i stand-still scenariot som i scenariot med ökad liberalisering. I roll-back scenariot får vi en nettoexport av dessa varor som motsvarar 65 procent av produktionen. Roll-on scenariot blir som vi tidigare noterat betydligt mer oförmånligt för u-länderna i termer av BNP-tillväxt. Till följd av att mycket av den arbetsintensiva produktionen hålles kvar i Västeuropa går u-ländernas specialisering i en riktning som innebär att de huvudsakligen blir nettoexportörer av kapitalintensiva varor. För den arbetsintensiva produktionen kan vi notera en skillnad mellan regionerna såtillvida att NIC-länderna t. o. m. blir nettoimportörer av arbetsintensiva varor under det att NODC-länderna fortfarande har en viss nettoexport.

4.3 Slutsatser

De tendenser vi skisserat på basis av ovanstående modellkörningar tyder på ett fortsatt starkt strukturomvandlingsbehov i Västeuropa och därmed även implicit för Sverige. Redan i utgångsläget finns betydande inbyggda spänningar till följd av skillnader i faktortillväxt och därmed i potentiella utvecklingsmöjligheter som markant skiljer sig mellan regionerna.

Denna strukturförändring innebär även en fortgående tyngdpunktsförskjutning i världshandeln mot nya geografiska marknader. Stillahavsområdet kommer även fortsättningsvis att utgöra en klart mer dynamisk region än Västeuropa. Nordamerika, Japan och NIC-länderna växer betydligt kraftigare. Under förutsättning att den mobilitet i resursallokering, som krävs även i ett stand-still scenario, inte förhindras skulle dock Västeuropas BNP vid mitten av 1990-talet ligga 40 procent över nivån vid 1980-talets början.

Policy-konklusionerna är därför tämligen klara för Västeuropas del. Genom liberalisering av handelshinder och reduceringar av subventioner till sektorer där andra regioner har klara komparativa fördelar kan Västeuropas tillväxt höjas ganska väsentligt. Det finns starka indikationer på att Västeuropa även skulle vinna på en ensidig liberalisering. En annan slutsats är att i den mån det är önskvärt att en större del av resurserna omdirigeras till kunskapsintensiv produktion sker detta effektivast genom avreglering i övriga starkt subventionerade sektorer och inte i första hand genom spektakulära satsningar på high-tech området.

5 Konsekvenser för Sverige

Vad har den ovan skisserade utvecklingen för implikationer för Sverige? För att besvara frågan måste vi först bestämma Sveriges position i detta mönster. Liknar vi Europa med samma krav på anpassning till övriga regioners förstärkta komparativa fördelar? Eller har Sverige en egen profil?

Vi försöker besvara dessa frågor genom att skärskåda den svenska produktionsstrukturen med avseende på kunskapsintensiv, arbetsintensiv respektive kapitalintensiv varuproduktion för att se om fördelningen mest liknar Europa, Nordamerika eller Japan. Detta är det statiska sättet att angripa frågorna. Lika viktigt är hur den svenska resurstillväxten ser ut. Vi jämför därför det väntade arbetskraftsutbudet och sparandet i Sverige med utvecklingen i övriga regioner för att se i vilken riktning den svenska specialiseringen kommer att gå.

Avslutningsvis diskuterar vi de anpassningsvägar som står till buds för Sverige. Scenarierna i kapitel 4 visar att det finns fortsatt behov av anpassning av svensk industri. Det krävs omställning till nya produkter i takt med att andra länders komparativa fördel i arbetsintensiv produktion ökar. Det krävs omställning till nya geografiska marknader då Västeuropa även fortsättningsvis verkar vara den mest långsamt växande marknaden. Slutligen kan det finnas behov av anpassning av den ekonomiska politiken i Sverige, vars styrning av faktortillväxten inte ter sig helt förenlig med de krav som den internationella konkurrensen ställer på omställning av svensk ekonomi.

5.1 Sveriges roll i världsekonomin 1985

Framskrivningar av nettohandelns utveckling i fjärde kapitlets olika scenarier framstår som betydligt mindre spekulativa när de ses mot bakgrund av den utveckling som skett under 1970-talet. Trots att produktionsmönstret varit tämligen stabilt har det skett en betydande omfördelning i nettohandeln. Tabell 5.1 visar produktionens värdefördelning för de tre grupperna industriländer samt Sverige enligt OECD-data.¹

¹ Tabellerna 5.1, 5.2 och 5.4 baseras på OECD-data för 11 större OECD-länder. Produktionen har endast fördelats på tre-ställig ISIC-nivå vilket innebär att skeppsvarv inkluderas med övrig transportmedelsindustri i kunskapsintensiv produktion istället för i den arbetsintensiva produktionen som i VEMOD och att vissa pappersprodukter som i VEMOD räknas till arbetsintensiv produktion liksom huvuddelen av pappers- och massaindustrin förts till den kapitalintensiva varugruppen.

Tabell 5.1 Produktionens fördelning 1970 och 1980
(procent)

		Väst- europa	Nord- amerika	Japan	Sverige
Kunskapsintensiva varor	1970	40,2	42,0	44,4	37,1
	1980	43,2	40,9	45,2	38,1
Arbetsintensiva varor	1970	25,1	25,0	26,4	25,5
	1980	21,5	22,1	23,1	23,5
Kapitalintensiva varor	1970	34,4	32,9	29,2	37,4
	1980	35,3	37,0	31,7	38,4

I samtliga regioner har den arbetsintensiva produktionens andel av total industriproduktion minskat under 1970-talet. Kunskapsintensiv produktion och kapitalintensiv produktion har i allmänhet ökat. För Nordamerika kan vi emellertid notera en omfördelning i riktning mot kapitalintensiv produktion, som helt och hållet beror av den petrokemiska industrins ökade andel av saluvärdet. Den relativt kraftigaste ökningen för varor som klassats under beteckningen kunskapsintensiv produktion har skett i Väst-europa.

För Sverige gäller i stort samma tendenser som för industriländerna i allmänhet. Den arbetsintensiva produktionens andel har minskat och såväl kunskapsintensiv som kapitalintensiv produktion har ökat, om än marginellt. Vi kan också notera ett specifikt svenskt mönster så till vida att fördelningen mellan olika branscher visar en betydligt lägre andel för kunskapsintensiv produktion för Sverige jämfört med andra industriländer och att den kapitalintensiva produktionens andel är betydligt högre.

De skilda produktionsökningstakterna har givit upphov till förskjutningar i nettohandeln. Tabell 5.2 visar detta genom ett mått på specialisering eller "revealed comparative advantage" som innebär att en varus andel i exporten divideras med dess andel i importen.

Tabell 5.2 Specialisering i utrikeshandeln 1970 och 1980
(varans andel av total export/varans andel av total import)

		Väst- europa	Nord- amerika	Japan	Sverige
Kunskapsintensiva varor	1970	1,30	1,23	1,32	1,02
	1980	1,21	1,17	2,02	1,05
Arbetsintensiva varor	1970	1,01	0,49	1,61	0,81
	1980	0,85	0,62	0,62	0,82
Kapitalintensiva varor	1970	0,64	0,92	0,49	1,10
	1980	0,78	0,89	0,35	1,04

Not: Under förutsättning att det råder balans i utrikeshandeln visar ett tal som överstiger 1 att nettoexporten är positiv. Ett tal under 1 visar följaktligen att landet är nettoimportör. Det är endast för Japans del som denna förutsättning inte uppfylls. Japans handel med industrivaror visar ett betydande överskott eftersom endast 40 procent av importen utgörs av industrivaror. Den låga siffran för arbetsintensiva varor 1980 är således förenlig med ett visst överskott i handeln med dessa varor. Samma förhållande gäller kapitalintensiva varor 1970, men inte 1980.

Slutsatserna från tabell 5.2 ligger i stort i linje med föregående kapitelns stand-still scenario. Industrieländerna visar ett exportöverskott för den kunskapsintensiva produktionen, som dessutom ökar mycket kraftigt för Japan. Det har skett betydande strukturförändringar när det gäller den arbetsintensiva produktionen i första hand för Västeuropa och Japan. Utvecklingen för Västeuropa visar ett omslag från balanserad handel till en betydande nettoimport. Detta har, trots att den kunskapsintensiva produktionens andel ökat, inte motsvarats av ökad nettoexport på detta område. Vi ser en minskning av överskottet av kunskapsintensiva varor och en reducering av underskottet för den kapitalintensiva produktionen.

Nordamerika visar, som väntat, en klart positiv nettoexport för kunskapsintensiva varor och nettoimport för övriga branscher. Tendensen verkar dock inte gå i riktning mot att de komparativa fördelarna förstärks eftersom underskottet på arbetsintensiv produktion reducerats. Omvandlingen i Japans specialisering från 1970 till 1980 omfattar en mycket kraftigare strukturförändring än vad som avspeglas i produktionssiffrorna. Från att 1970 varit starkt specialiserad i arbetsintensiv produktion har den japanska utrikeshandeln gått mot en stark specialisering i kunskapsintensiv produktion.

Uppgifterna för Sverige i tabellerna 5.1 och 5.2 avslöjar däremot inte i sig starka eller förändrade specialiseringstendenser i den svenska utrikeshandeln. Kunskapsintensiva och kapitalintensiva varor har endast en marginellt högre andel av exporten än av importen. I jämförelse med övriga Industrieländer kan man dock peka på en påtaglig specialisering i kapitalintensiv produktion för Sverige.

För samtliga regioner utom Sverige kan man notera nettoimport av kapitalintensiva varor i tabell 5.2. Att nettoexporten är positiv för Sverige avspeglar den stora vikt som de råvarubaserade exportindustrierna utgör i svensk export. Det svenska överskottet gäller massa och papper samt järn- och stålexporten. För samtliga länder, inklusive Sverige, är nettoimporten av petroleumprodukter, som också räknas till den kapitalintensiva delen av industrin, betydande. Detta förklarar de låga siffrorna i denna del av tabell 5.2. För såväl Västeuropa som Japan gäller att överskottet i handeln med järn- och stålprodukter inte täcker underskotten inom i första hand petroleum- och livsmedelsindustrin. För Västeuropa utgör även importen av massa och papper en kraftigt negativ post.

Den svenska specialiseringen – i termer av nettohandel – i riktning mot kapitalintensiv industri är således betydande jämfört med övriga Industrieländer, som alla är mer specialiserade i riktning mot kunskapsintensiva varor än Sverige. Därtill har det svenska mönstret varit stabilt under 1970-talet.

Tabell 5.3 Specialisering i svensk utrikeshandel

(varans andel av total export/varans andel av total import)

	1970	1980	1982	1985
Kunskapsintensiva varor	1,02	1,05	1,01	0,94
Arbetsintensiva varor	0,81	0,82	0,94	0,85
Kapitalintensiva varor	1,10	1,04	1,04	1,32

Not: Data för 1982 och 1985 från SCB klassat enligt VEMOD. 1970 och 1980 baserat på OECD-data dvs. endast treställig ISIC.

Tabell 5.3 visar att skillnaden i specialisering troligen förstärkts under senare år genom att utlandsberoendet av kunskapsintensiva varor ökat för Sveriges del. Handelsmönstret 1985 visar en betydande förändring i riktning mot export av kapitalintensiva och bort från kunskapsintensiva varor. Man kan även tolka detta som att devalveringarnas effekter i första hand har varit att stärka de komparativa fördelarna i kapitalintensiv industri. Alltför långtgående slutsatser skall dock inte dras av observationer baserade på ett enstaka år. Av lika stort intresse är avsaknaden av tendens till minskning i måttet för varor med hög insats av oskolad arbetskraft.

Intrycket av specialisering i riktning mot kapitalintensiv produktion förstärks ytterligare när vi jämför Sverige med övriga industriländer med avseende på importens andel av total tillförsel till marknaden. Tabell 5.4 visar för Sveriges del att vårt omvärldsberoende – som väntat – är minst i kapitalintensiv produktion. På denna punkt skiljer vi oss påtagligt från Japan där kapitalintensiva varor har en högre importandel i tillförseln till marknaden än de andra varugrupperna.

Tabell 5.4 Importens andel av total tillförsel 1980
(procent)

	Väst- europa	Nord- amerika	Japan	Sverige
Kunskapsintensiva varor	38,4	16,0	5,0	52,6
Arbetsintensiva varor	28,9	8,5	4,0	32,6
Kapitalintensiva varor	26,6	8,2	7,4	30,6
Totalt	31,7	11,4	5,6	39,2

Not: Beräknad som importen i procent av total tillförsel dvs. produktion plus import minus export. Importen till Västeuropa och Nordamerika inkluderar den intraregionala handeln.

Jämförelsen mellan Sverige och Japan understryker en annan intressant aspekt. Den illustrerar den generellt sett mycket låga tillförseln av import till den japanska marknaden. Skillnaden är markant mellan å ena sidan Japan och Nordamerika med ringa beroende av import för den totala varutillförseln och å andra sidan Västeuropa inklusive Sverige med höga andelar. Tabellen illustrerar eftertryckligt innebörden av uttrycket att Sverige är "en liten utlandsberoende ekonomi".

I termer av nettohandel är svensk industri ungefär lika specialiserad i kapitalintensiv som i kunskapsintensiv produktion. Men i absoluta tal är det den kunskapsintensiva industrin som svarar för den större delen av förädlingsvärdet.

Förändringar i den svenska industristrukturen med avseende på de tre varukategoriernas andelar av tillverkningsindustrins sysselsättning, saluvärde och förädlingsvärde under perioden 1970 till 1984 illustreras i tabell 5.5.

I grova drag gäller att den kunskapsintensiva industrins andel ökat och den arbetsintensiva industrins andel minskat. Förändringen i den kapitalintensiva industrins andel beror på vilket mått som används. Sysselsättningen är oförändrad, bruttoproduktionsvärdet har ökat under det att bran-

schens andel av förädlingsvärdet har minskat. Tabellen antyder att den svenska strukturomvandlingen i betydelse av överföring av resurser från arbetsintensiv industri till kunskapsintensiv industri skett något snabbare under 1980-talet än under 1970-talet.

Jämförelser som baseras på bruttoproduktionsvärden avspeglar den markanta relativprisförändring som skedde under 1970-talet, med kraftigt stigande priser på insatsvaror för den råvaruförädlande industrin.

Mer detaljerade data, som inte framgår av tabell 5.5, visar att de kunskapsintensiva branscherna i Sverige domineras av verkstadsindustri och kemiindustri vars andelar av såväl sysselsättning som förädlingsvärde i princip ökar. Ett undantag utgörs av maskinindustri (ISIC 382). Transportmedelsindustri exkl. varv visar en markant ökning i sysselsättningsandelen men däremot ingen påtaglig ökning i andelen av förädlingsvärdet under den senaste tioårsperioden, 1975–1984. Till kunskapsintensiv industri räknas också delar av jord- och stenindustrin, vars andelar är små och minskande.

Arbetsintensiva varor utgörs till största delen av metallvaruindustri (ISIC 381), följd av grafisk industri (ISIC 342) och träindustri (ISIC 331). Textil- och konfektionsindustri (ISIC 321 och 322) svarade 1984 för 1,51 respektive 0,66 procent av industrins förädlingsvärde, varvsindustrin (ISIC 3841) för 1,29 procent.

Exporten från den kapitalintensiva industrin domineras av pappers- och massaindustrin (ISIC 3411). Vikten för livsmedelsindustrin (ISIC 311) i industrins förädlingsvärde är dock ungefär lika stor. Inom gruppen kapitalintensiva varor har det i Sverige skett en strukturomvandling som innebär en minskad andel för järn- och stålindustrin i industrins totala förädlingsvärde.

Tabell 5.5 Sysselsättning och produktion i Sverige
(Procentuell fördelning)

		Antal anställda		Salu-	Förädlings-
		Tjänste-	Arbetare	värde	värde
		män			
Kunskapsintensiva varor	1970	47,9	36,1	33,6	37,8
	1975	49,2	37,9	36,7	40,7
	1980	51,6	39,6	36,0	42,2
	1984	54,0	41,4	37,9	44,1
Arbetsintensiva varor	1970	33,2	41,7	30,0	34,3
	1975	32,3	39,7	29,2	33,2
	1980	29,3	36,8	26,9	32,3
	1984	28,3	35,6	24,1	29,0
Kapitalintensiva varor	1970	19,0	22,2	36,5	27,9
	1975	18,4	22,3	34,1	26,1
	1980	19,1	23,6	37,1	25,5
	1984	17,7	23,0	38,0	26,9

Källa: SCB. Varuindelning enligt VEMOD, se appendix 1.

5.2 Sverige fram till 1995: Påverkan av de tre scenarierna

Den ovanstående diskussionen visar att Sverige i nuläget har en klar komparativ nackdel i produktion av arbetsintensiva varor. Huruvida våra komparativa fördelar ligger i kunskapsintensiv eller kapitalintensiv produktion är inte lika entydigt. I jämförelse med övriga industriländer ligger de komparativa fördelarna i första hand inom den kapitalintensiva produktionen. Detta beror främst på existensen av naturresurser vars utnyttjande kräver mycket kapital. Hur kommer de komparativa fördelarna för Sveriges del att påverkas av den förutsebara faktortillväxten?

Beräkningar över den svenska resurstillväxten fram till 1995 tyder på ett arbetskraftsutbud som ökar med 0,45 procent per år dvs. i takt med vad som gäller för Västeuropa och ett sparande (investeringar) som beräknas ligga under vad som gäller för Västeuropa. Det framtida mönstret för den svenska produktionstillväxten innebär således att vi ligger långt från den japanska dynamiken. Troligtvis kommer tillväxten i Sverige även fortsättningsvis att ligga under vad som gäller för det långsamt växande Västeuropa. Resursernas fördelning på skilda produktionsaktiviteter visar dock en bild av specialisering i utrikeshandeln som i nuläget mer liknar ett möjligt framtida japanskt mönster.

Vad som oroar i den svenska bilden är bl. a. det låga sparandet. Den komparativa fördelen i kapitalintensiv produktion kan komma att eroderas genom en låg kapitaltillväxt. Bibehållna komparativa fördelar för att utnyttja råvarutillgångarna kräver en kapitalackumulation, som vi kanske inte mäktar. Detta gör att de scenarier över den internationella utvecklingen som vi skisserat blir särskilt betydelsefulla för Sverige, på samma sätt som de är av stor vikt för övriga Västeuropa.

De tendenser till "revealed comparative advantage" i kapitalintensiv produktion som ovanstående tabeller visade avspeglar knappast en rik tillgång på kapital som i det framtida japanska mönstret. Tabellerna åter speglar snarare de tendenser till förlorad konkurrenskraft på det kunskapsintensiva området, som även andra studier pekar på för Sveriges del.² I dessa jämförelser har de kapitalintensiva produktområdena – järn och stål, papper och massa – hävdats sig bättre.

En säker slutsats kan man dock dra för Sveriges del ur samtliga scenarier. Vi kommer även i fortsättningen att ha en komparativ nackdel i den arbetsintensiva produktionen. Strukturomvandling i denna riktning bör stödjas om vi inte skall ge upp positionen som ett tämligen avancerat industriland. Frågor huruvida vi genom egna industri- och handelspolitiska åtgärder har påverkat, och kan förväntas komma att påverka, utvecklingen för Sverige behandlas i avsnitt 5.3.

Eftersom vi är ett litet och starkt utlandsberoende land får skillnader i handelspolitik på det internationella planet påtagliga konsekvenser för den svenska utrikeshandeln. De tre scenarierna påverkar den svenska utvecklingen på två vägar. Den första, direkta, går via skillnader i efterfrågetillväxt. Den för oss mest centrala marknaden, Västeuropa, visar sig vara ytterst känslig för ändrade antaganden både med avseende på tillväxttakt

² För en diskussion om de svenska marknadsandelarna i kunskapsintensiva varor, se Kommerskollegium, *Utrikeshandel och handelspolitik 1985*, och Eva Christina Horwitz, *Marknadsandelar för svensk export 1978–84. En "Constant-Market-Shares" analys*, Arbetsrapport nr 15, Kommerskollegium, 1986.

och produktionens inriktning. Osäkerheten blir därmed relativt stor för Sveriges del.

Vid sidan av efterfrågeeffekterna skiljer sig alternativen även beträffande den relativa prisutvecklingen för de tre industrivarorna. Såväl roll-on som roll-back scenariot ger förskjutningar i relativprisstrukturen då handelspolitiken ändrar prisbilden och därmed förutsättningarna för produktionen. Terms-of-trade effekterna blir för Sveriges del en betydelsefull faktor i de olika alternativen. I modellens förutsättningar ligger en relativprishöjning på råvaror i och med att industrivaror produceras till konstanta enhetskostnader under det att kostnaden per enhet stiger med ökad produktion i råvarusektorn och i produktion av s. k. högkostnadsenergi.

5.2.1 Stand-still scenariot

Detta utmärks av en tillväxt för världen på 3,1 procent, men endast 2,1 för Västeuropa. De för oss mest betydande och näraliggande marknaderna kommer således att växa mycket långsammare än geografiskt mer avlägsna marknader. Dessutom kommer Västeuropa i stand-still scenariot att inriktas på produktion av kapitalintensiva varor. Innebörden bör för Sveriges del bli att Västeuropa blir en relativt svårare avsettningsmarknad för de traditionella svenska exportvarorna. Vi möter ökad konkurrens på en långsamt växande marknad.

I stand-still scenariot får vi mycket små förskjutningar mellan relativpriserna för de tre typerna industrivaror eftersom den i utgångsläget rådande prisstrukturen inte ändras genom handels- och industripolitiska ingripanden.

5.2.2 Roll-on scenariot

Marknadsutvecklingen i Västeuropa blir ännu svagare i detta alternativ. Skillnaden mellan Västeuropas tillväxttakt och övriga världen är mest accentuerad i detta scenario. Ur detta perspektiv är roll-on scenariot negativt för Sveriges del.

Men i roll-on scenariot får vi en viss höjning av relativpriset på arbetsintensiva varor och en mer påtaglig höjning av relativpriset för kapitalintensiva varor. Som nettoimportör av kunskapsintensiva varor vars relativpris således faller och nettoexportör av kapitalintensiva varor vars pris stiger har roll-on scenariot terms-of-trade effekter som verkar i positiv riktning för Sverige.

5.2.3 Roll-back scenariot

Roll-back scenariot ger en tillväxt i Västeuropa som endast ligger 20 procent under genomsnittet för alla regioner. Det svenska "handikappet" i form av beroende av Västeuropa blir således mindre. Specialisering i produktionen kommer för Västeuropas del att gå betydligt längre i riktning mot kunskapsintensiva varor. Detta bör sammantaget med den högre marknadstillväxten ge relativt gynnsamma utsikter för traditionell svensk export. Samtidigt som ett högteknologiskt Europa kan verka stimulerande på den svenska forsknings- och utvecklingsaktiviteten.

Relativprisförändringarna i roll-back scenariot visar på intressanta allmänna jämviktseffekter. I roll-back scenariot kommer den genomgående minskningen av subventioner till arbetsintensiv produktion i industriländerna att reducera den totala produktionen. I konsumentledet sker en påtaglig prishöjning relativt de kunskapsintensiva varorna. Även kapitalintensiva varor stiger i pris jämfört med de kunskapsintensiva, beroende på den betydelse som råvarorna har som insatsvaror i produktionen. Liberaliseringsscenariot ger således ett kraftigt prisfall på kunskapsintensiva varor.

Liberaliseringsscenariot ter sig följaktligen som det mest gynnsamma scenariot även för Sverige eftersom såväl tillväxt- som terms-of-trade-effekten utvecklats i för Sverige gynnsam riktning. Den senare effekten gäller dock endast under förutsättning att vi har förmåga att upprätthålla de komparativa fördelar i kapitalintensiv produktion som gäller i utgångsläget för svensk industri.

5.3 Anpassningsvägar

En viktig slutsats av kapitel 4 är att Västeuropa är den region som har mest att vinna eller förlora på den handelspolitiska utvecklingen. Sverige påverkas dels genom att tillväxttakten på vår viktigaste regionala avsättningsmarknad höjs eller sänks, dels genom att produktionens sammansättning i Västeuropa genomgår stora förändringar. Till detta kommer terms-of-trade förändringar. Det är följaktligen ett starkt svenskt egenintresse att bidra till handelspolitisk avspänning, och särskilt till liberalisering i Västeuropa. Sverige kan lämna ett bidrag i sin traditionella roll som "facilitator of compromise" vid de GATT-förhandlingar som inleds 1987, men också inom ramen för Sveriges medverkan i det västeuropeiska frihandelsområdet.

Sveriges bidrag till ett förbättrat handelspolitiskt klimat, ehuru viktigt, blir dock med nödvändighet begränsat. Dessutom kommer, oavsett vilket handelspolitiskt scenario som förverkligas, de tyngdpunktsförskjutningar och skift i komparativa fördelar som kännetecknat världsekonomin de senaste 15-20 åren att pågå också under 1990-talet. De olika handelspolitiska scenarierna modifierar detta grundmönster, men ändrar det inte. Mot denna bakgrund är det lämpligt att avlutningsvis beröra den ekonomiska politikens möjligheter att främja ekonomins omställningsförmåga. Här behandlas tre omställningsvägar som framstår som särskilt angelägna. Den första är att omställa produktionen till varor där Sverige har en komparativ fördel, givet landets faktoruppsättning. Den andra är att omställa exporten till marknader i tillväxt. Den tredje, och mest tidskrävande, är att anpassa Sveriges faktoruppsättning till den önskade produktionsstrukturen. Detta avsnitt behandlar dessa tre vägar var för sig. De bör emellertid uppfattas som komplement, att kombineras i lämpliga proportioner, och inte som alternativ.

5.3.1 Omställning till Sveriges "framtidprodukter".

Enligt kapitel 4 kommer skift i komparativa fördelar att fortgå under 1990-talet. Vi vet med säkerhet att Sveriges komparativa nackdel i arbetsintensiv produktion kommer att växa. Däremot är det osäkert vilka Sveriges "framtidsbranscher" är – och än mera om de ligger i kunskapsintensiv eller i kapitalintensiv produktion. Kapitel 4 visade att Västeuropas specialiseringsmönster är mycket känsligt för valet av handelspolitiskt scenario. Sverige kommer att uppvisa samma känslighet pga. en förväntad urholkning av dess nuvarande komparativa fördel i kapitalintensiv produktion. Vi kan därför förutse stora omställningar i produktionen till år 1995 men vi kan inte med säkerhet säga åt vilket håll omställningen går.

Denna stora osäkerhet om framtiden gör det nödvändigt att "investera i mobilitet". Generella åtgärder som höjer ekonomins anpassningsförmåga bör prioriteras framför åtgärder som styr resurser till viss verksamhet. Därmed skapas förutsättningar för marknadsmekanismen, det dominerande styrsystemet för den konkurrensutsatta sektorn, att styra produktionsfaktorer till aktiviteter där Sverige har en komparativ fördel, en fördel som oftast blir allmänt uppenbar först i efterhand. Selektiva företags- eller branschsubventioner och industripolitiska satsningar på högteknologiområdet löper alltför lätt risk att bli felinvesteringar. Nyckelordet för de närmaste åren bör därför vara *rörlighet* hos företag och hos ägarna till produktionsfaktorer för att ekonomin skall kunna omställa produktionen snabbt vid oförutsebara händelser.

Detta brott mot 1970-talets strukturbevarande politik har redan inträffat i flera länder, däribland Sverige. Många industriländer saknade då viljan att anpassa sin industristruktur till förändringar på världsmarknaden. Regeringar tillgrep handelspolitiska åtgärder vid gränsen (oftast i form av kvantitativa restriktioner) för att hindra prissignaler från världsmarknaden att slå igenom hemma och ge incitament till omställning. De ökade industristödet i tron att produktionsfaktorer saknade alternativ användning. I andra länder användes stödet för att främja strukturomställning. Det totala statliga industristödet utan åtskillnad mellan strukturomställande och strukturbevarande åtgärder framgår av figur 5.1.

Vid 1980-talets mitt är situationen annorlunda. Industristödet har reducerats i många länder. I Sverige ligger det 1985 på mindre än hälften av nivån 1980. Avvecklingen av stödåtgärder vid gränsen har inte gått lika snabbt. I Sverige lämnar dock dessa åtgärder ett mycket begränsat stöd till "krisbranscher". Endast jordbruket och konfektionsindustrin åtnjuter nämnvärt handelspolitiskt stöd. Stora strukturomställningsprogram har genomförts i stål- och varvsindustrin. Utfasningen av industrins icke-konkurrenskraftiga delar har i stort fullbordats med undantag för konfektionsindustrin och livsmedelssektorn.

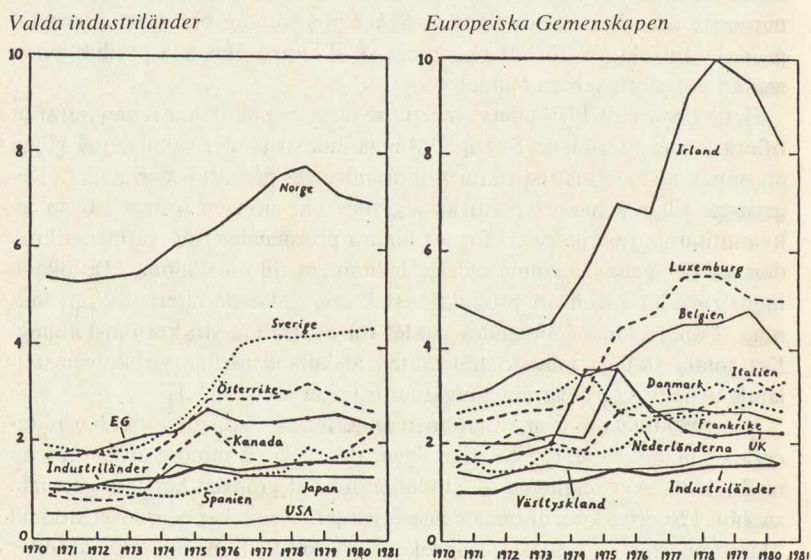
Vad som kvarstår är infasning av framtidsindustrier – oavsett om de ligger i kunskapsintensiv eller kapitalintensiv produktion. Kronans devalvering 1981 och 1982 har lett till en klar och alltjämt bestående förbättring av det svenska kostnadsläget men säkra tecken på ökad tillväxt hos framtidsbranscherna saknas. Devalveringar skall leda inte blott till ökad lönsamhet i existerande industrier utan till att den konkurrensutsatta sek-

torn växer på den skyddade sektorns bekostnad. Utan detta, leder devaluering endast till en bestående terms-of-trade försämring. Svensk ekonomi riskera då att drabbas av u-landssyndromet: att inte genom diversifiering och omställning kunna anpassa sin produktionsstruktur till bestående relativprisförändringar på världsmarknaden.

Två hinder för denna infasning kan vara särskilt viktiga i Sverige. Det första är bristen på riskvilligt kapital. Medan rörligheten är stor på den svenska arbetsmarknaden till följd av flyttnings- och omskolningsbidrag är rörligheten på kapitalmarknaden sannolikt mindre. Investeringar i framtidsföretag är alltid osäkra och riskfyllda. Då aktier i fysiska personers portföljer – den främsta formen av riskkapital – beskattas hårdare än andra tillgångar (t ex villor, lösöre) hämmas utbyggnaden av "framtidsbranscher" mer än andra investeringar.

Det andra hindret är konkurrensen mellan den offentliga sektorn och den konkurrensutsatta sektorn om produktionsfaktorer, en konkurrens där den offentliga sektorn alltid kan hemföra pyrrussegrar i kraft av sin beskattningsrätt över den konkurrensutsatta sektorn. En förutsättning för ökad rörlighet av produktionsfaktorer från den skyddade sektorn till den konkurrensutsatta, är att styrsystem i dessa två sektorer bättre återspeglar medborgares önskemål och världsmarknadens värderingar.

Figur 5.1. Offentliga subventioner till företag (som andel – procent – av bruttonationalprodukten)

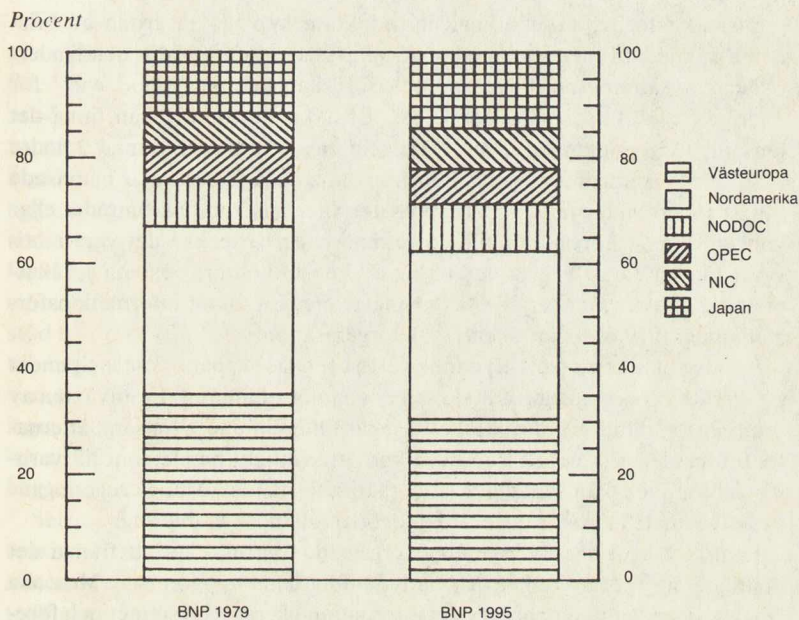

Källa: Peter Hagström, *Nyprotektionism? – Om icke tariffära handelshinder*, Arbetsrapport nr 7, Kommerskollegium, 1984.

Not: Med subventioner menas de statliga bidrag som rapporteras i nationalräkenskaperna (inkl. de bidrag som den Europeiska Gemenskapens institutioner ger till medlemsländerna) och som går till privata och statliga företag samt offentliga bidrag till statliga företag när dessa bidrag skall kompensera för förluster som uppkommer som resultat av att statliga företag av politiska skäl tvingas hålla priserna under produktionskostnaderna. Kapitalöverföringar för att täcka ackumulerade förluster samt avskrivning av skulder och investeringsbidrag har ej medtagits.

5.3.2 Omställning till nya marknader

Enligt kapitel 4 kommer den tyngdpunktsförskjutning som kännetecknat världsekonomin sedan ca 1970 att pågå även under 1990-talet. Som framgår av figur 5.2 ökar NIC-ländernas och Japans andel av marknadsekonomiernas BNP med ca 5 procentenheter till 22 procent 1995. Västeuropa faller tillbaka i motsvarande mån till 30 procent. Perioden 1987–1995 innebär alltså inget brott mot den trend som dominerat de föregående 15 åren. Västeuropa fortsätter att stagnera relativt till andra regioner men förblir Sveriges dominerande avsättningsmarknad. Det gäller att slå vakt om denna huvudmarknad utan att försumma de möjligheter som kan finnas annorstädes.

Figur 5.2. Fördelning av total produktion 1979 och i stand-still 1995.

Tyngdpunktsförskjutningen från Atlanten till Stilla Havet medför en oundviklig terms-of-trade förlust för Sverige. Genom att transportkostnader till Sydostasien är större än till Västeuropa ökar den genomsnittliga transportkostnaden för svensk handel när Sydasiens andel stiger. Tyngdpunktsförskjutningen får allvarigare konsekvenser för ett land som Sverige, som är en del av Västeuropa, än för t. ex. Kanada. Till en mindre del kan dock Sverige mildra förlusten genom att anpassa sig till tyngdpunktsförskjutningen. Det gäller då att urskilja vilka kostnader för handel med de nya marknaderna som kan sänkas med tiden och/eller med handelns volym, inte att subventionera reella samhällsekonomiska kostnader.

I första hand kan kostnader som inte är avståndsrelaterade sänkas. Som exempel på dessa kan nämnas kostnader för marknadsintroduktion, för etablering av kontaktnät, för informationsinhämtning om länder och marknader. Dessa kostnader kan vara stora för Sydostasien och Mellanöstern

pga. avsaknaden av språkliga, kulturella och historiska band med dessa regioner.

En del av dessa kostnader är företagsspecifika. Hit hör att bygga upp försäljningsnät, skapa "good will" genom produktkvalitet och leveranssäkerhet och bedöma marknadsrisker. Dessa kostnadsposter måste förbli företagets angelägenhet.

Andra kostnader för marknadsintroduktion avser kollektivvaror för vilka många företag kan ha ett gemensamt intresse. Om dessa kostnader faller med handelns volym kan det finnas skäl för företag att agera tillsammans för att reducera dem. Banktjänster, telekommunikationssystem, linjetrafik till sjöss och i luften uppvisar stordriftsfördelar men kräver stora investeringar. Här kan gemensamma branschinsatser erfordras för att stordriftens låga styckkostnader skall realiseras.

Vissa kostnader för marknadsintroduktion uppstår på grund av bristande kännedom i Sverige om språk, affärsseder och -juridik och länderrisker i avsättningsmarknaderna och för skapande av "good will" för Sverige i avsättningsmarknaden, etc. Enstaka storföretag kan finna det lönsamt att bygga upp en egen expertis för en avsättningsmarknad. Mindre företag investerar inte i specialkunskap om små länder utan är hänvisade till att inköpa information från konsulter specialiserade på området eller koncentrera sin försäljning till större marknader. Här kan det vara motiverat för staten att främja etablering av konsultkontor, bekosta språkutbildning, mässor, länderriskbedömningar, etc. En viktig informationsförmedlare är utrikesdepartementets fältorganisation.

Handelshinder skapar betydande kostnader. De skapar också incitament till direkta investeringar för att komma innanför tullmuren. Framväxten av preferensområden gör direktinvesteringar till ett alltmera lönsamt alternativ till handel. Etablering kan även vara ett viktigt komplement till varuhandel för svenska företag p. g. a. det stora avståndet. Många regeringar i dessa växande regioner reglerar handel och utländsk etablering.

Som litet land har Sverige ett övergripande intresse av att främja det multilaterala regelsystemet och undvika bilaterala uppgörelser. Men alla länder i området tillämpar inte det internationella regelssystemet och förekomsten av omfattande regleringar skapar utrymme för handelspolitisk uppfinningsrikedom. Om det bilaterala förhandlingsspelet ändå spelas, har Sverige inget att förlora på bilaterala överenskommelser på reciprocitetens grund med enstaka länder i området. I detta perspektiv framstår Sveriges regleringar av tekoimporten från länder i Sydost- och Ostasien som en möjlighet och inte som ett problem.

Eftersom flera av de växande marknaderna förekommer i regionala eller funktionella grupperingar, utgör gemensamma språkliga, kulturella och institutionella drag i ett område grund för en i vissa avseenden samordnad handelspolitisk behandling. Här finns handelspolitiska stordriftsfördelar för Sverige att utnyttja. För att minska de fasta kostnaderna kan vissa handelspolitiska och exportfrämjande uppgifter centraliseras till institutionella eller regionala knutpunkter. Framväxten av preferensområden skapar också behov av ett mer samlat grepp på handels- och investeringsfrågor. Utvecklingen av t. ex. GCC och ASEAN kan motivera etablering av svenska delegationer i områdena på samma sätt som det nu finns till EG i Bryssel.

5.3.3 Anpassad faktortillväxt

En slutsats i 5.2 är att Sveriges komparativa fördel vid 1980-talets mitt förefaller ligga i kapitalintensiv produktion. För Sveriges del är denna produktion starkt råvarubaserad. Eftersom förädlingen av dessa råvaror är kapitalintensiv har Sverige en betydande nettoexport av kapitalintensiva varor jämfört med andra ländergrupper. Samtidigt är denna nettoexport obetydligt större i Sverige än nettoexporten av kunskapsintensiva varor. En annan viktig slutsats var att kapitaltillväxten väntas vara lägre i Sverige än andra regioner fram till 1990-talets mitt. Den relativa kapitalbristen hotar att urholka Sveriges komparativa fördel i kapitalintensiva varor under denna period. Vi kan därför se fram mot avtagande nettoexport och fallande "jordräntor".

Följaktligen kommer tillväxten i Sverige av kapital och högutbildad arbetskraft relativt till Japan och Västeuropa att vara avgörande för om Sveriges framtidsbranscher alltjämt kommer att finnas i kapitalintensiv produktion eller i ökad utsträckning återfinnas bland kunskapsintensiv varuproduktion. Det vore en förenkling att tro att Sverige genom egna åtgärder kan avgöra var dess framtida komparativa fördel kommer att ligga. Handelspolitiken i omvärlden får en viktig inverkan och avvägningen mellan den ena eller den andra sektorn blir härfin de närmaste åren. Detta förhållande talar starkt för användningen av medel som är neutrala gentemot de två grupperna: kapital- och kunskapsintensiv produktion. Statligt stöd till högteknologiska projekt är inte mer eller mindre påkallade än stöd till kapitalintensiv råvarubearbetning. Traditionell råvarubearbetning är varken bättre eller sämre än teknologiska nymodigheter. Produktion är inget självändamål utan sker för att tillfredsställa konsumtionsbehov. De bör tillfredsställas på billigast möjliga sätt. Det viktiga är inte att producera högteknologi utan att använda den.

Sett utifrån detta perspektiv är frågan om staten bör stödja kunskapsintensiv eller kapitalintensiv produktion fel ställd. Frågan är istället om staten i större utsträckning bör främja utbildning av arbetskraft och kapitalbildning. På denna fråga är svaret givet eftersom en hög utbildningsnivå kan anses som ett självändamål och ett ökat inhemskt sparande kan vara att föredra framför upplåning i utlandet. De svåra frågorna är hur detta sparande skall fördelas mellan olika användningsområden, mellan att expandera realkapital eller humankapital, och om kapitalet skall investeras i kunskapsintensiv eller i kapitalintensiv varuproduktion, hemma eller utomlands. Det enkla svaret är att ett fungerande prissystem underlättar dessa investeringsbeslut.

Die erste Aufgabe ist die Bestimmung der
 pH -Werte der verschiedenen Lösungen.
 Hierzu sind die Konzentrationen der
 H^+ -Ionen zu berechnen.

1. HCl (starke Säure): $\text{pH} = -\log[\text{H}^+]$

2. NaOH (starke Base): $\text{pH} = 14 - \log[\text{OH}^-]$

3. CH_3COOH (schwache Säure):

$$[\text{H}^+] = \sqrt{K_a \cdot c_0}$$

4. NH_3 (schwache Base):

$$[\text{OH}^-] = \sqrt{K_b \cdot c_0}$$

5. NaCH_3COO (Salz einer schwachen Säure):

$$[\text{OH}^-] = \sqrt{K_b \cdot c_0}$$

6. NH_4Cl (Salz einer schwachen Base):

$$[\text{H}^+] = \sqrt{K_a \cdot c_0}$$

7. NaCl (Salz einer starken Säure und Base): $\text{pH} = 7$

8. KNO_3 (Salz einer starken Säure und Base): $\text{pH} = 7$

9. Na_2CO_3 (Salz einer starken Base und einer schwachen Säure):

$$[\text{OH}^-] = \sqrt{K_b \cdot c_0}$$

10. NaHCO_3 (Salz einer starken Base und einer schwachen Säure):

$$[\text{H}^+] = \sqrt{K_a \cdot c_0}$$

11. Na_2S (Salz einer starken Base und einer schwachen Säure):

$$[\text{OH}^-] = \sqrt{K_b \cdot c_0}$$

12. NaHS (Salz einer starken Base und einer schwachen Säure):

$$[\text{H}^+] = \sqrt{K_a \cdot c_0}$$

13. Na_2SO_4 (Salz einer starken Base und einer schwachen Säure): $\text{pH} = 7$

14. NaHSO_4 (Salz einer starken Base und einer schwachen Säure):

$$[\text{H}^+] = \sqrt{K_a \cdot c_0}$$

15. Na_2HPO_4 (Salz einer starken Base und einer schwachen Säure):

$$[\text{H}^+] = \sqrt{K_a \cdot c_0}$$

16. NaH_2PO_4 (Salz einer starken Base und einer schwachen Säure):

$$[\text{H}^+] = \sqrt{K_a \cdot c_0}$$

17. Na_2HPO_4 (Salz einer starken Base und einer schwachen Säure):

$$[\text{H}^+] = \sqrt{K_a \cdot c_0}$$

18. NaH_2PO_4 (Salz einer starken Base und einer schwachen Säure):

$$[\text{H}^+] = \sqrt{K_a \cdot c_0}$$

19. Na_2HPO_4 (Salz einer starken Base und einer schwachen Säure):

$$[\text{H}^+] = \sqrt{K_a \cdot c_0}$$

20. NaH_2PO_4 (Salz einer starken Base und einer schwachen Säure):

$$[\text{H}^+] = \sqrt{K_a \cdot c_0}$$

Appendix 1

Varuindelningen

Kunskapsintensiva varor:

Kemiska produkter (ISIC 351 - 352)

Icke-metalliska mineralvaror exkl. porslinsvaror (ISIC 362, 369)

Maskiner, icke elektriska (ISIC 382)

Elektriska produkter, instrument, foto- och optikvaror, ur (ISIC 383, 385)

Transportmedel utom fartyg och båtar (ISIC 384 exkl 3841)

Arbetsintensiva varor:

Textil- och beklädnadsvaror, läder- och lädervaror (ISIC 321-324)

Trä- och pappersvaror (ISIC 331, 332, 341 exkl 3411)

Grafiska produkter (ISIC 342)

Gummi-, plast- och porslinsvaror (ISIC 355, 356, 361)

Metallvaror (ISIC 381)

Fartyg, oljeplattformar m. m. (ISIC 3841)

Kapitalintensiva varor:

Livsmedel, drycker, tobak (ISIC 311-314)

Massa och papper (ISIC 3411)

Petroleum- och kolprodukter (ISIC 353-354)

Metaller (ISIC 371-372)

Appendix 2

Ländergrupperingar

Västeuropa: EG, EFTA

Nordamerika: USA, Kanada och Australien.

Japan: Japan.

OPEC: Förenade Arabemiraten, Kuwait, Libyen, Qatar, Saudi-Arabien, Irak, Iran, Indonesien, Algeriet, Gabon, Nigeria, Ecuador, Venezuela.

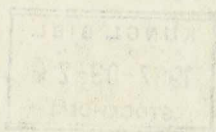
NIC (Newly Industrializing Countries): Hongkong, Singapore, Sydkorea, Mexiko, Brasilien, Argentina.

NODC (Non-oil Developing Countries): Övriga utvecklingsländer utom statshandelsländer.

Bilagor till långtidsutredningen LU87

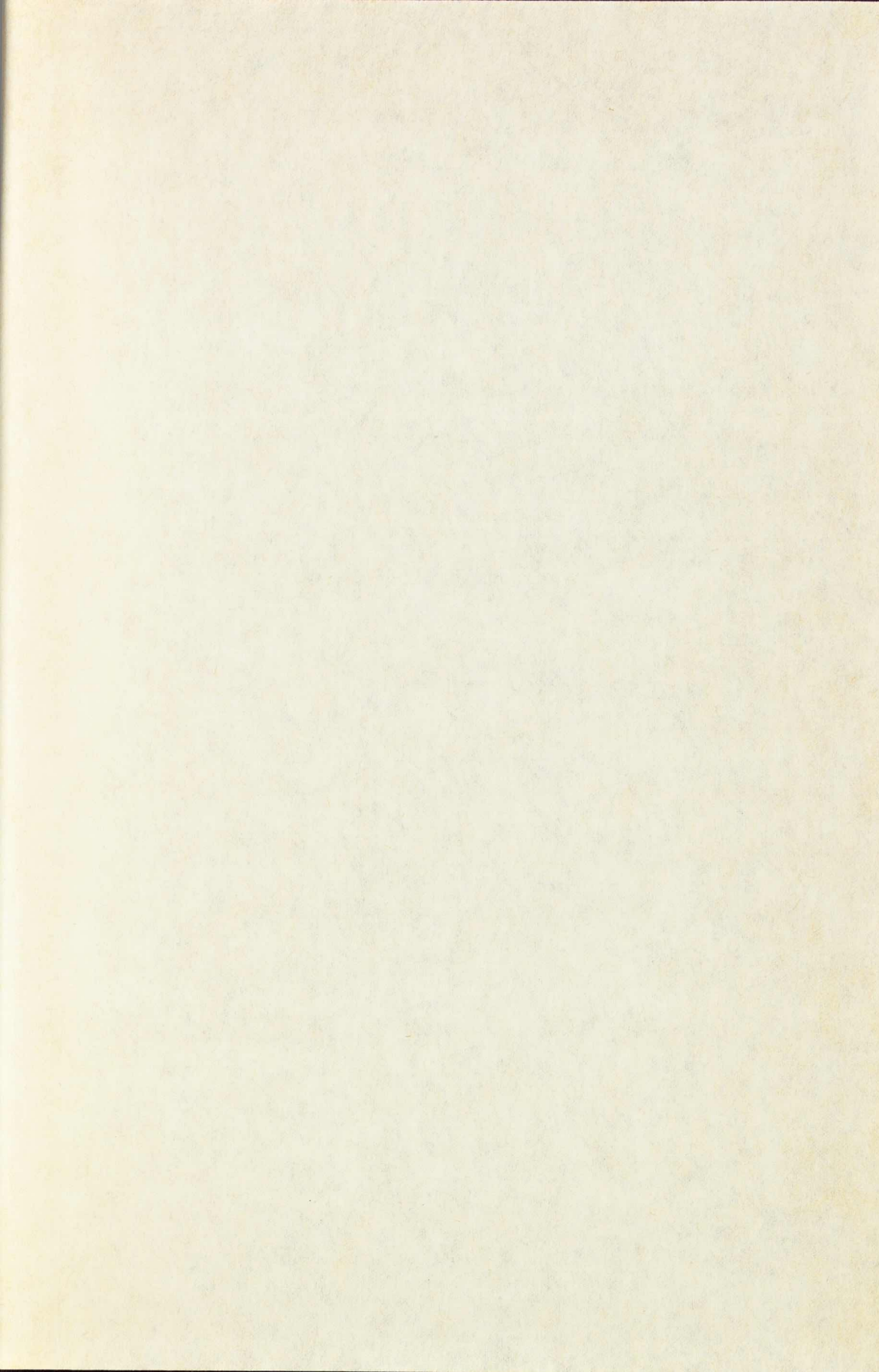
Nr	Namn	Författare
1	Metoder, modeller och beräkningar	Finansdepartementet
2	Sveriges arbetskraft. Prognos till år 2000	Statistiska centralbyrån, prognosinstitutet
3	New Methods in the Swedish Medium-Term Survey	Torsten Persson och Lars Svensson, Institutet för internationell ekonomi
4	Arbetsmarknaden inför 90-talet – anpassningsförmåga och anpassningsproblem	Inga Persson-Tanimura, Lunds universitet och Jan Johannesson, Delegationen för arbetsmarknadspolitisk forskning
5	Prisbildningen inom olika sektorer i svenskt näringsliv	Statens pris- och kartellnämnd
6	Skogen vår räddningsplanka?	Stefan Holm och Nils-Erik Nilsson, Skogsstyrelsen, samt Lars Hulterkrantz, Karl-Gustaf Löfgren och Sören Wibe, Sveriges Lantbruksuniversitet
7	Samhällsekonomiska effekter av stats-skuldpolitiken	Jonas Agell och Mats Persson, Uppsala universitet resp. Institutet för internationell ekonomi samt expertgruppen för studier i offentlig ekonomi
8	Bostäder och byggande	Statens institut för byggnadsforskning
9	Export- och importfunktioner för varor och tjänster	Konjunkturinstitutet
10	Lönestruktur och strukturlika arbetsmarknadsproblem	Christian Nilsson och Johnny Zetterberg, Uppsala universitet
11	Omvärld i omvandling	Kommerskollegium
12	Energi och ekonomisk utveckling	Statens energiverk
13	Svenskt jordbruk inkl. trädgårds- och fiskenäring – framtidsbedömningar, problem och alternativ	Olof Bolin, Ewa Rabinowicz, Mats Dillén och Joakim Persson, Lantbruksuniversitetet i Uppsala resp. Uppsala universitet
14	Penningmarknad, räntebildning och valutaflöden	Peter Englund, Lars Hörngren, Staffan Viotti och Anders Wredin, Institutet för internationell ekonomi resp. Handelshögskolan
15	Tilbud av arbeid i Sverige	Olov Ljones, Steinar Ström, Sosialøkonomisk institut, Universitetet i Oslo
16	Socialförsäkring i ett ekonomiskt perspektiv	Riksförsäkringsverket
17	Privat tjänstesektor	Lennart Ståhlberg, Statens industriverk

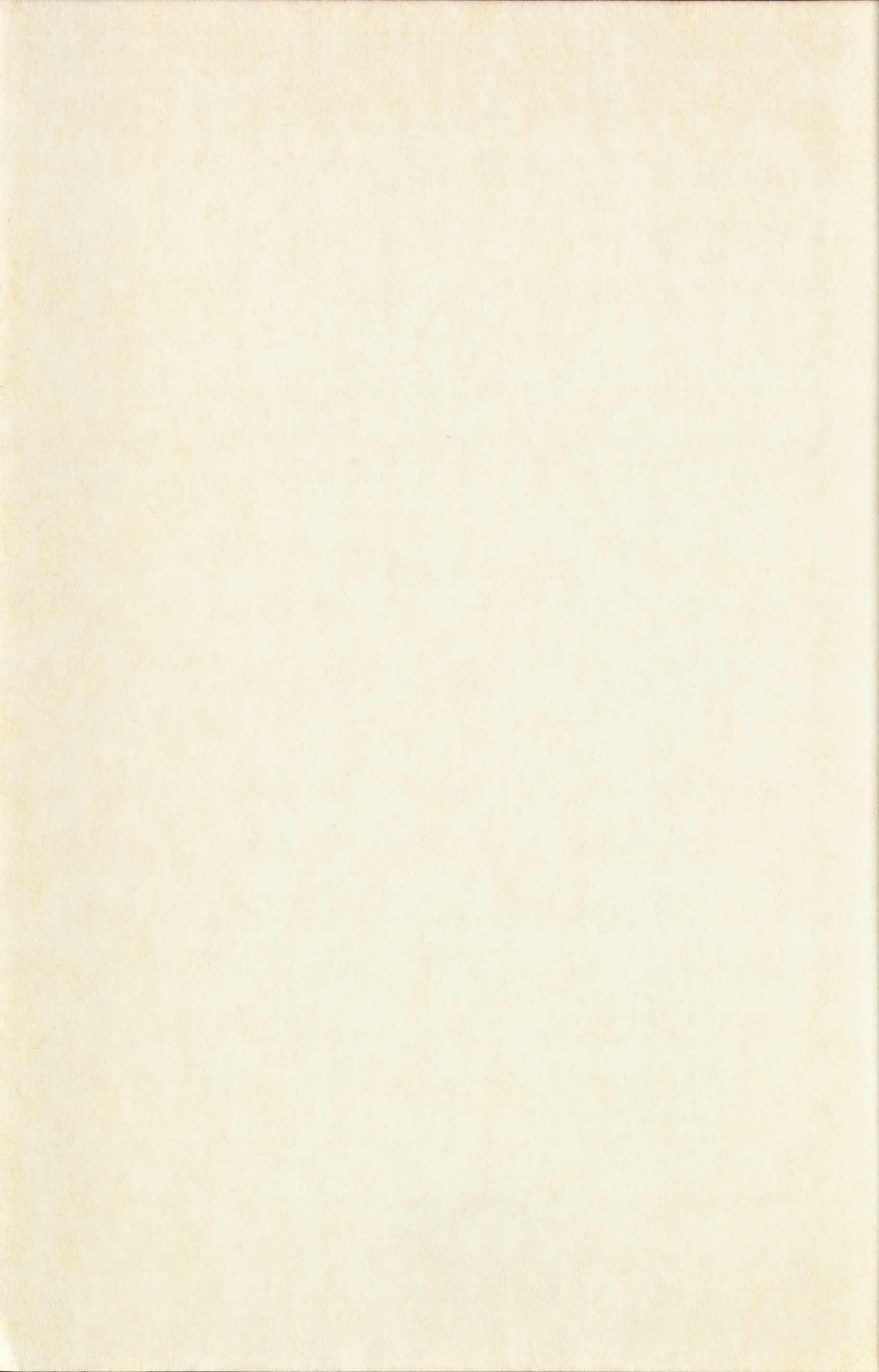
Nr	Namn	Författare
18	Miljövård – en lönsam framtidsbransch	Naturvårdsverket
19	Industriell förnyelse * basindustri * högteknologi	Statens industriverk
20	Den offentliga sektorn – fördelningsaspekter	Björn Gustafsson, Göteborgs universitet och expertgruppen för studier i offentlig ekonomi
21	Den offentliga sektorn – produktivitet och effektivitet	Richard Murray, Statskontoret och expertgruppen för studier i offentlig ekonomi
22	Regleringar inom bostads-, livsmedels- och transportområdena – kartläggning och analys	Statens pris- och kartellnämnd
23	Oljemarknaden och raffinaderiindustrin – konkurrens och framtidsutsikter	Statens pris- och kartellnämnd
24	Regional analys	Expertgruppen för forskning om regional utveckling
25	Kommuner i förändring – Helhet och särdrag	Svenska kommunförbundet
26	Bättre vård – har vi råd? Landstingen fram till 1995	Landstingsförbundet
27	Den framtida befolkningen. Prognos för åren 1986–2025	Statistiska centralbyrån

Nr	Titel	Författare
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32
33
34
35
36
37
38
39
40
41
42
43
44
45
46
47
48
49
50

KUNGL. BIBL.
1987-03-24
STOCKHOLM

ALLMÄNNA FÖRLAGET

ISBN 91-38-09644-7
ISSN 0375-250X